

Povijest emocija i odabrane "velike povijesne ličnosti" 20. stoljeća

Đurić, Dejana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:017960>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-07**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski dvopredmetni studij Hrvatskog jezika i književnosti i Povijesti

Dejana Đurić

**Povijest emocija i odabrane „velike povijesne ličnosti“ 20.
stoljeća: uloga emocija u povijesnim procesima**

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Domagoj Tomas

Osijek, 2024.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Diplomski dvopredmetni studij Hrvatskog jezika i književnosti i Povijesti

Dejana Đurić

**Povijest emocija i odabrane „velike povijesne ličnosti“ 20.
stoljeća: uloga emocija u povijesnim procesima**

Diplomski rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska moderna i suvremena
povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Domagoj Tomas

Osijek, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 2. rujna 2024.

A handwritten signature in black ink, reading "Đurić Dejana". The signature is written in a cursive style with a large initial 'Đ'.

Dejana Đurić (JMBAG: 0122233352)

Sažetak

Kako su emocije sastavni dio ljudske svakodnevnice i imaju iznimnu ulogu u ljudskom djelovanju, ovaj diplomski rad govorit će o utjecaju emocija na odabrane povijesne ličnosti 20. st. Svaki od diktatora bit će vezan uz jednu ili više emocija i iz te će ih se prizme analizirati. U fokus će se staviti njihovi postupci za koje će se nastojati dokazati da su posljedica emocija koje su osjetili. Adolfa Hitlera analizirat će se kroz prizmu emocije mržnje, Josifa Visarionoviča Staljina kroz prizmu straha (kasnije paranoje), Idija Amina Dadu također kroz emociju straha, Fidela Castra kroz prizmu emocije divljenja te Josipa Broza Tita kroz prizmu dvaju emocija, ljubavi i divljenja. Rad je podijeljen na deset poglavlja. Prvo je poglavlje uvodno i njemu će se objasniti neke specifičnosti ovoga rada, ciljevi i hipoteza. Naredna dva poglavlja u ulozi su teorijskog temelja povijesti emocija na kojima će počivati ovaj rad. Unutar sljedećih pet poglavlja analizirat će se pet odabranih diktatora. Svako je poglavlje podijeljeno na nekoliko potpoglavlja radi smislenije analize i detaljnijeg opisa svakog fenomena o kojem će se govoriti. Na kraju rada pružit će se zaključak koji će potvrditi ili opovrgnuti hipotezu postavljenu u uvodu. Posljednje poglavlje prikazat će popis literature korištene prilikom pisanja ovoga rada.

Ključne riječi: povijest emocija, emocije, paranoja, narcizam, manipulacija

Sadržaj:

1. Uvod.....	1
2. Početci i istraživanje povijesti emocija	3
2.1. Što je povijest emocija?.....	5
3. Emocije.....	6
3.1. Emocionalni (dis)balans	7
4. Adolf Hitler	9
4.1. Projekcija.....	10
4.2. Židovi	10
4.3. Narcisoidna ličnost.....	12
4.4. Ljubav prema majci = mržnja prema Židovima.....	13
5. Josif Staljin.....	16
5.1. Poremećena ličnost.....	17
5.2. Patološki strah	19
5.3. Paranoja.....	21
5.4. Masovna ubojstva.....	23
6. Idi Amin Dada.....	25
6.1. Naslijeđe.....	27
6.2. Nježni div u vojsci.....	28
6.3. Sadizam, narcizam, paranoja.....	30
6.4. Teret neobrazovanog čovjeka.....	32
7. Fidel Castro	35
7.1. Kako političari manipuliraju?.....	36
7.2. „Mene će povijest odriješiti od grijeha.“.....	38
7.3. „Varanje naroda uvijek donosi najgore posljedice.“	40
7.4. Utjecaj na emocije slušatelja	42
8. Josip Broz Tito	44
8.1. Osjećaj divljenja.....	44
8.1.1. Arhivski spisi – vrsni manipulator	47
8.2. Četiri Titove ljubavi	49
8.2.1. Arhivski spisi – vlast ili ljubav?.....	51
8.3. Žena opasna za Tita i okolinu.....	52
9. Zaključak.....	55
10. Popis literature.....	57

1. Uvod

„Svatko zna što je to emocija, sve dok se ne zatraži definicija.“ Navedenom rečenicom psiholozi Keith Oatley i Jennifer M. Jenkins započinju izuzetno složenu priču o pokušaju odgovaranja na pitanje *što su emocije*. Dok se sociolozi, psiholozi, filozofi i drugi srodni znanstvenici već desetljećima bore s pokušajem definiranja *emocije* kao pojave, povjesničari od kraja 20. st. počinju pisati njihovu povijest.

Povijest emocija u hrvatskoj je historiografiji slabije istražena. To je razlog zašto se najveći dio ovoga rada oslanja na stranu literaturu. Richard Firth-Godbehere, Barbara H. Rosenwein i Jan Plamper samo su neki od povjesničara čije će knjige biti temelji za definiranje povijesti emocija. Njihove su knjige objavljene najranije 2011. To dokazuje da je povijest emocija iznimno mlada historiografska disciplina koja se istražuje svega posljednjih nekoliko desetljeća. Osim spomenutih troje autora, o povijesti emocija pisali su i Margrit Pernau, William M. Reddy, Susan J. Matt te Petar N. Stearns, povjesničari čija će literatura biti korištena u nešto manjoj mjeri. Iako američki, britanski i njemački povjesničari prednjače u istraživanju povijesti emocija i hrvatski su povjesničari doprinijeli ovoj temi. Konkretno, 13. svibnja 2015. godine održana su izlaganja s okruglog stola na temu „Povijest emocija: pomodni trend ili interdisciplinarna platforma?“¹ U obliku znanstvenih i stručnih članaka objavljeno je nekoliko izlaganja povjesničara, sociologa i srodnih znanstvenika, a upravo su ti članci korišteni kao literatura za opći, teorijski dio ovoga rada. U pitanju su članci Mirka Sardelića, Zrinke Blažević, Monice Priante, Zrinke Nikolić Jakus itd. Kako rad bude dalje odmicao, literatura će se proširivati različitim naslovima iz polja psihologije i sociologije. Osim toga, kako bi se pružila što kvalitetnija analiza odabranih fenomena, koristit će se razne biografije povijesnih ličnosti te arhivski spisi.

Ovaj rad ima dva cilja. Prvi je prikazati kako su emocije utjecale na odabrane diktatore 20. st., a samim tim i na njihove odluke koje se smatraju uzrocima određenih povijesnih događaja toga doba. Drugi je cilj (na primjeru Fidela Castra i djelomično Josipa Broza Tita) pokazati kako su diktatori svojim govorima manipulirali emocijama primatelja. Osim cilja, rad ima i hipotezu, a ona glasi: *Povijest emocija može dati novi pogled na uzroke i posljedice*

¹ Branimir Janković, „Uvod u temat „Povijest emocija“, *Historijski zbornik* 68 (2015), br. 2: 367. Pristup ostvaren 20. 5. 2024. <https://hrcak.srce.hr/165468>. Izlaganja su održana na Festivalu povijesti „Kliofest“ u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

povijesnih procesa. Nakon konzultiranja većeg broja jedinica literature, hipoteza će u zaključku biti potvrđena ili opovrgnuta.

Ono što je još potrebno detaljnije objasniti u uvodnom dijelu rada jest njegov sami naslov. Prvi dio naslova „Povijest emocija i odabrane 'velike povijesne ličnosti' 20. stoljeća“ ukazuje na spajanje novog pristupa u historiografiji s odabranim povijesnim ličnostima. Velike povijesne ličnosti napisane su pod znakovima navoda jer je moguće postaviti pitanje što neku povijesnu ličnost čini velikom? Jesu li to njezina djela, njezin autoritet ili moć kojom odlučno mijenja povijesni narativ? Osim toga, za razvoj povijesti emocija kao nove discipline zaslužna je škola Anala. Upravo je ta škola odgovorna i za promjenu interesnih područja povijesnih istraživanja. Samim time, ona je odgovorna i za promjenu odnosa historiografije prema tim „velikim povijesnim ličnostima“ jer oni od tada nemaju toliku važnost – istraživači svoj fokus s političke, diplomatske i vojne povijesti prebacuju na društvenu, gospodarsku, demografsku povijest, a sukladno tome i na povijest emocija.² Drugi dio naslova govori o odnosu emocija i povijesnih procesa što je zapravo i jednim dijelom hipoteza ovoga rada te to nije potrebno detaljnije objašnjavati jer će o tome biti govora u cijelome radu. Kako bi se povezalo povijesne ličnosti s emocijama, temi će se pristupiti interdisciplinarno – uz pomoć povijesne, psihološke, sociološke te medicinske (polje psihijatrije) literature.

U ovome radu, kroz prizmu povijesti emocija, analizirat će se pet povijesnih ličnosti 20. st. Riječ je Adolfu Hitleru, Josifu Visarionoviču Staljinu, Fidelu Alejandru Castru, Idiju Aminu Dadi te Josipu Brozu Titu. Svi navedeni vođe za vrijeme svoje vladavine činili su nemoralne i uznemirujuće stvari (neki u većoj, neki u manjoj mjeri) i upravo su zato prikladni akteri za analizu. Osim toga, pokrit će se širi geografski prostor (tri kontinenta) i prikazati kako je analiza kroz povijest emocija moguća na ovaj način čak i kada središnje figure analize pripadaju različitim kulturnim sredinama.³

² Domagoj Tomas, „Doprinos škole Anala historiografiji“ *Essehist 2* (2010), br. 2: 94. Pristup ostvaren 21. 5. 2024. <https://hrcak.srce.hr/67886>.

³ Važno je za naglasiti kako u literaturi nisam pronašla sličnu komparativnu analizu povijesnih ličnosti iz perspektive povijesti emocija. Zbog toga su zaključci o njima u glavnom dijelu rada u najvećoj mjeri moji osobni, do kojih sam došla analizirajući situacije iz perspektive povijesti emocija te konzultacijom literature izvan polja historiografije (psihološka, sociološka, medicinska literatura, osobito knjiga *Psihopatologija* Dražena Begića).

2. Početci i istraživanje povijesti emocija

Iako se tek posljednjih nekoliko desetljeća povijest emocija intenzivno istražuje, važno je naglasiti kako su emocije bile dio historiografije još od doba antike. Ovu tvrdnju dokazuju i sačuvani zapisi antičkih Grka. Oni su poznavali nekoliko različitih emocija, npr. *pathema* (πάθημα) što bi danas bilo ekvivalent za strast, patnju u „preplavljujućim psihičkim događajima“.⁴ Preskoče li se sva povijesna razdoblja od antike do moderne povijesti, Zrinka Blažević u svojem članku upoznaje čitatelje s prvim dokazima da su emocije fenomeni koji su kroz povijest promjenjivi. Za to su zaslužni Johan Huizinga i Norbert Elias. Međutim, francuski je povjesničar Lucien Febvre onaj koji je otišao korak dalje u svojem istraživanju emocija. U svojem članku iz 1941. godine, pod naslovom „La sensibilité et l'histoire“, povjesničare je pozvao na novi pristup analizi povijesnih događaja, naglašavajući nužnost „psihologizacije historije“. Prema riječima Blažević, upravo ga to čini prvim modernim povjesničarem emocija. U radu je iznio nekoliko teza kojima je omogućio razvoj suvremenog proučavanja povijesti emocija, ali za ovaj je rad važna njegova teza o „krhkosti mehanizama emocionalne kontrole“.⁵ O emocionalnoj će kontroli biti riječi u idućem poglavlju rada kada će se o tome pisati iz psihološke perspektive, radi boljeg razumijevanja samog fenomena. Povijesti emocija kao historiografskom konceptu teorijske su temelje udarili Carol i Peter N. Stearns. Svoj su članak objavili u časopisu „American Historical Review“ 1985. godine. Evidentno su, nastavljajući se na Febvreov doprinos, istaknuli kako se istraživanju povijesnih aktera treba pristupiti iz pogleda „emocionologije“. Jednostavnije rečeno, potrebno je istraživati kako se kroz povijest mijenjao pristup prema onome što se smatralo društveno prihvatljivim emocionalnim ponašanjem te kako je koja društvena skupina doživljavala i izražavala emocije.⁶

Kada se u području neke znanosti pojave nova polja koje je potrebno detaljnije istražiti, otvaraju se centri za njihovo istraživanje. Ni povijest kao znanost nije izuzetak od tog pravila. Mirko Sardelić u svojem je članku „Model proučavanja i izazovi povijesti emocija – skica“ donio iscrpan opis nekoliko centara. Kako Sardelić ističe, začetnica velike ideje na osnovu koje je otvoren *ARC Centre for Excellence for the History of Emotions* 2010. godine bila je Philippa Maddern, australijska povjesničarka koja je preminula 2014. godine. Centar je dobio proračun

⁴ Aleksej Kišjuhas i Dušan Marinković, „Proizvodnja sreće ili fabriciranje otuđenja? Filozofija i ekonomija emocija u posttracionalno doba“ *Filozofska istraživanja* 38 (2018), br. 3: 494. Pristup ostvaren 22. 5. 2024., <https://doi.org/10.21464/fi38303>.

⁵ Zrinka Blažević, „Povijest emocija: pomodni trend ili interdisciplinarna platforma?“ *Historijski zbornik* 68 (2015), br. 2: 390-391. Pristup ostvaren 22. 5. 2024., <https://hrcak.srce.hr/165471>.

⁶ Blažević, „Povijest emocija“, 391.

od 25 milijuna australskih dolara te je postao jedan od najvećih humanističkih centara u svijetu. „Kako se razumijevanje i iskazivanje individualnih i masovnih emocija mijenjalo tijekom vremena; kako razumjeti ulogu prirode i kulture u formaciji emocija; kako razumijevanje i iskazivanje emocija utječe na politički, socijalni i kulturni razvoj?“, tri su pitanja kojima se spomenuti Centar iscrpno bavi. Vidljivo je kako se pitanja nastavljaju na postavljenu teorijsku podlogu Petera i Carol Stearns. Sardelić navodi kako australski Centar surađuje s centrima otvorenim u Europi. To su *Queen Mary Centre for the History of Emotions* u Ujedinjenom Kraljevstvu (London) koji je započeo s radom 2008. godine i *Languages of Emotion* u Njemačkoj (Berlin) koji je pokrenut 2007. godine. Posljednji istraživački centar koji će biti spomenut jest onaj koji vodi Ute Frevert u sklopu *Max Planck Institute for Human Development*. Ondje se nalaze četiri istraživačka centra, a jedan je posvećen istraživanju povijesti emocija.⁷

Iako ne postoji istraživački centar posvećen povijesti emocija u Hrvatskoj, humanističke i društvene znanosti aktivno rade na istraživanju ove discipline. Branimir Janković u svojem je članku „Uvod u temat 'Povijest emocija'“ detaljno opisao doprinos hrvatskih znanstvenika ovoj temi. Sociolozi, psiholozi i antropolozi pišu znanstvene članke i u suradnji s prevoditeljima prevode knjige koje pomažu u daljnjim istraživanjima. Jedna od prevedenih knjiga koje navodi Janković jest i knjiga koja će biti korištena u većoj mjeri u ovome radu, a to je *Razumijevanje emocija* Keitha Oatleyja i Jennifer M. Jenkins (2002.).⁸ Osim nje, potrebno je spomenuti i knjigu *Ljudska povijest emocija* autora Richarda Firtha-Godbeherea, koju je s engleskog jezika preveo Vedran Pavlić. U nakladi Školske knjige objavljena je 2023. godine i najnovija je knjiga koja se bavi poviješću emocija, a da je prevedena na hrvatski jezik. Kroz 15 poglavlja pruža pregled različitih emocija kroz povijest kao i događaja koji su tim emocijama potaknuti. Kada je riječ o hrvatskoj srednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj povijesti emocija potrebno je navesti zbornik iz 2012., *Poj željno! Iskazivanje i poimanje emocija u hrvatskoj pisanoj kulturi srednjega i ranoga novoga vijeka*, čiji je urednik Amir Kapetanović. Osim toga temat „Povijest emocija“, kao što je navedeno u uvodu, donosi izlaganja s okruglog stola. Janković naglašava kako je to prvi puta da su hrvatski povjesničari izlagali o povijesti emocija zajedno sa stručnjacima različitih disciplina. Mnogo je mladih povjesničara sudjelovalo na tom izlaganju i može se reći da pravo istraživanje ovoga polja u hrvatskoj historiografiji tek počinje.⁹

⁷ Mirko Sardelić, „Model proučavanja i izazovi povijesti emocija – skica“ *Historijski zbornik* 68 (2015), br. 2: 399-400. Pristup ostvaren 22. 5. 2024., <https://hrcak.srce.hr/165472>.

⁸ Janković, „Uvod u temat“, 367.

⁹ *Isto*, 368.

2.1. Što je povijest emocija?

U prethodnom su velikom poglavlju opisani začetci istraživanja povijesti emocija te su istaknuti otvoreni centri koji su nastavili istraživački rad začetnika. Analizirajući teorijski doprinos znanstvenika koji se ovom temom bave, u ovom će se manjem poglavlju pokušati odgovoriti na pitanje – što povijest emocija uopće jest?

Već spomenuti Sardelić u svojem je članku ponudio jedan od mogućih odgovora na gore postavljeno pitanje. Prema njegovim riječima, povijest emocija „proučava odnose među emocijama, kulturom i identitetima koji su u stalnoj mijeni zbog svoga međusobnog utjecaja“.¹⁰ Detaljniju definiciju nude Dušan Marinković i Aleksej Kišjuhas: „Povijest emocija danas je zasebna povijesna disciplina, koja postoji oko dva desetljeća i koja se ubrzano razvija. Ovo istraživačko polje počiva na stavovima da emocije (a ne racionalne kalkulacije) igraju važnu ulogu u povijesnoj akciji i da se emocije mijenjaju zajedno s povijesnim promjenama.“¹¹ Osim njih i Richard Firth-Godbehere u uvodnom poglavlju svoje knjige također navodi definiciju: „Veliki sam zagovornik sve razvijenije discipline nazvane povijest emocija. Riječ je o području koje želi razumjeti na koji su način ljudi u prošlosti poimali svoje osjećaje.“¹² Posljednja teorijska postavka koja će biti spomenuta u ovome poglavlju jest ona koju donosi Barbara H. Rosenwein, a ona glasi: „Detaljna analiza jedne emocije – primjerice, povijest ljutnje – jest legitiman predmet istraživanja.“¹³ Sve navedene definicije upućuju na to da se znanstvenici i istraživači, čije je područje interesa povijest emocija, bave proučavanjem promijenjenog poimanja emocija kroz povijest. S obzirom na to može se zaključiti kako se povijest emocija uglavnom proučava dijakronijski, na što osobito upućuje članak Rosenwein. Ni ovaj rad neće biti odmak od toga pravila jer će se proučavati emocije i njihove posljedice od početka (Adolf Hitler) do kraja (Josip Broz Tito) 20. st.

¹⁰ Sardelić, „Model proučavanja“, 397.

¹¹ Kišjuhas i Marinković. „Proizvodnja sreće ili fabriciranje otuđenja“, 496.

¹² Richard Firth-Godbehere, *Ljudska povijest emocija: Kako su naši osjećaji sagradili svijet kakav poznajemo*, prev. Vedran Pavlić (Zagreb: Školska knjiga, 2023.), 12.

¹³ Barbara H. Rosenwein, „Problemi i metode istraživanja povijesti emocija“ *Historijski zbornik* 68 (2015), br. 2: 447. Pristup ostvaren 23. 5. 2024., <https://hrcak.srce.hr/165476>.

3. Emocije

Gotovo svaka jedinica literature koja se bavi proučavanjem povijesti emocija u svom uvodnom dijelu sadrži jedan od mogućih odgovora na pitanje *što je to emocija?* Do 1981. godine postojale su 92 definicije emocija¹⁴, a danas ih zasigurno ima preko 100. U literaturi se može pronaći veći broj objašnjenja o tome kako emocije nastaju, koji je dio mozga zaslužan za njihovo stvaranje i zašto one dovode do reakcija. U tom se smjeru kretao i Plamper kada u svojoj knjizi opisao funkciju amigdale i iznio činjenicu da je ona zaslužna za stvaranje „negativnih“ emocija.¹⁵ Kako bi se razumjela povijest emocija, potrebno je razumjeti i same emocije. Zbog toga je ipak nužno postaviti nekoliko radnih definicija emocija. Oatley i Jenkins u svojoj su knjizi *Razumijevanje emocija* ponudili tri glavne definicije, a dvije od njih koje su primjenjive u kontekstu ovog diplomskog rada bit će navedene:

„a) Emocija je obično izazvana svjesnim ili nesvjesnim vrednovanjem nekog događaja kao bitnog za neki važan cilj; emocija se osjeća kao pozitivna kada se neki cilj ostvaruje, a kao negativna kada je ostvarivanje cilja zapriječeno. b) Emocija se obično doživljava kao poseban tip duševnog stanja koje katkad prate ili za njima slijede tjelesne promjene, izrazi i postupci.“

Razlog za postojanjem velikog broja radnih definicija o emocijama leži u tome što su one neprekidno podložne promjenama, kada god bi se otkrilo nešto novo što bi ih nadopunilo ili pak potpuno promijenilo.¹⁶ Prema natuknici Hrvatske enciklopedije emocija je „doživljaj ili stanje potaknuto nekim događajem, situacijom u kojoj se nalazimo, akcijom koju poduzimamo, drugim ljudima, našim mislima, očekivanjima ili planovima.“¹⁷

Za potrebu ovoga rada navest će se i vrste emocija te njihova podjela. Prema riječima Alekse Brkovića, emocije se dijele na primarne (osnovne) i složene. Smatra se da su primarne emocije urođene svim ljudima, neovisno o kulturi iz koje dolaze. To su: ljutnja, strah, radost, tuga i gađenje. Složene se emocije kod ljudi javljaju povezivanjem emocija s kognitivnim i konativnim psihičkim procesima¹⁸. To su: uspjeh, neuspjeh, ponos, krivica, kajanje te ljubav, ljubomora, prijezir, mržnja, zavist, sažaljenje, divljenje, strahopoštovanje, estetski osjećaj.¹⁹

¹⁴ Sardelić, „Model proučavanja“, 395.

¹⁵ Jan Plamper, *The History of Emotions*, prev. Keith Tribe (Oxford: Oxford University Press, 2015.), 2.

¹⁶ Keith Oatley i Jennifer M. Jenkins. *Razumijevanje emocija*, prev. Lidija Arambašić, Gordana Keresteš i Iris Marušić, (Jastrebarsko: Naklada slap, 2003.), 96.

¹⁷ „čuvstvo“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 27. 5. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/cuvstvo>.

¹⁸ Kognitivnim psihičkim procesima stječe se znanje i rješavaju se problemi. To su percepcija, pamćenje, mišljenje, učenje, govor. Konativni su psihički procesi voljni te uključuju interese, navike, želje, potrebe, emocije i motive.

¹⁹ Aleksa D. Brković, *Razvojna psihologija*, (Čačak: Svetlost, 2011.), 286-289.

3.1. Emocionalni (dis)balans

Pojedinac ne može birati koju će emociju osjetiti, ali ima mogućnost izbora kada je u pitanju izražavanje iste. Afekt s druge pak strane individua teško kontrolira jer on traje kratko, izražava se burno i snažno. Afekte prate jaki somatski simptomi kao što su tahikardija, bradikardija, crvenilo u licu ili bljedoća, promjena u disanju, napetost i grčenje mišića itd. Koliko je afekte teško kontrolirati dokazuje i podatak da se uz njih često javlja nesuzdržan plač ili smijeh.²⁰ Jako je važno razlikovati emocije od afekata jer se ovaj rad bavi isključivo emocijama koje su utjecale na pojedince u povijesti. Već je rečeno su afekti kratkotrajni. S druge strane, emocije mogu trajati u različitom vremenskom rasponu i iz tog je razloga potrebno objasniti njihovu „osjećajnu sferu“, to jest trajanje. Najkraće traje epizoda emocije. Nju prate izrazi lica i razni tjelesni odgovori, a oni traju od 0,5 do 4 sekunde. Raspoloženja su emocionalna stanja koja traju satima, danima ili tjednima. Emocionalni su poremećaji stanja koja traju tjednima, mjesecima ili godinama. Dva su najčešća psihijatrijska sindroma koja se vežu uz emocionalne poremećaje, a to su depresija i manija (poremećaji raspoloženja) te anksiozni poremećaj. Emocionalni poremećaji mogu se povezati s poremećajima ličnosti. Ličnost je posljednja osjećajna sfera i može trajati čitav život.²¹

Za ovaj je rad najvažniji pojam ličnosti koja čini „kompletnu psihičku strukturu“ pojedinca. Ukoliko pojedinac emocije trajno poima na način koji odstupa od kulturnih normi okoline u kojoj se nalazi, a te doživljava prati i ponašanje koje također nije prihvatljivo njegovoj okolini, riječ je o poremećaju ličnosti. Prema Američkoj psihijatrijskoj udruzi poremećaji ličnosti klasificirani su u tri skupine: A (ekscentrični – paranoidni, shizoidni i shizotipni poremećaj ličnosti), B (dramatični – antisocijalni, granični, histrionski i narcisoidni poremećaj ličnosti), C (anksiozni – izbjegavajući, ovisni, opsesivno-kompulzivni poremećaj ličnosti).²² U ovome radu diktatore se neće svrstati unutar navedenih skupina²³, nego će se analizirati njihova ličnost na temelju zapisa o postupcima koje su činili tijekom života. Na taj će se način iz vizure povijesti emocija tumačiti povijesni događaji. Međutim, činjenica je ta da se poremećaji ličnosti (i mnoga druga psihička stanja) mogu pouzdano dijagnosticirati samo uz razgovor stručne

²⁰ „afekt“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 27. 5. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/afekt>.

²¹ Oatley i Jenkins. *Razumijevanje emocija*, 124-127.

²² Veronika Idžojić. „Neurobiologija graničnoga poremećaja ličnosti.“, *Psychē* 6 (2023), br. 1: 84. Pristup ostvaren 27. 5. 2024., <https://hrcak.srce.hr/310906>.

²³ Ukoliko autori literature koja je korištena za određena poglavlja navede poremećaj ličnosti koji je diktator (prema njihovom mišljenju) imao, to će biti spomenuto samo ako je nužno za razumijevanje emocije koja se veže uz diktatora.

osobe s pacijentom. Duševno stanje Hitlera i drugih odabranih povijesnih ličnosti moguće je samo naslutiti proučavanjem životopisa i njihovih postupaka, ali ne i dijagnosticirati. Ipak, u nekoliko će se navrata dati sud o tome je li prema navedenom njihova ličnost bila stabilna ili nestabilna, a prva osoba koju će se analizirati kroz prizmu povijesti emocija bit će Hitler.

4. Adolf Hitler

Opće je poznata mržnja koju je Hitler gajio prema Židovima. Milijuni ljudi stradali su u holokaustu u periodu od 1933. do 1945. godine.²⁴ Ubijanje Židova i drugih nearijevskih naroda može se tumačiti kao posljedica poremećenoga uma jedne osobe koja je svoje iracionalne ideje karizmatičnim govorima prenijela na sve ostale ljude. Međutim, u ovom radu uzrok za stradavanje spomenutih ljudi potražiti će se dublje u psihi Adolfa Hitlera.

Njemačke se zločine u nekoliko navrata pokušavalo objasniti na temelju Hitlerove psihičke nestabilnosti. Henrik Eberle i Hans-Joachim Neumann ističu kako se 1970-ih godina Hitlera prikazivalo kao žrtvu nasilnoga oca. Navode kako se holokaust (prema tim tumačenjima) dogodio jer je Hitler razvio mržnju prema ocu, a da je ta mržnja direktni uzrok za stradanje milijuna Židova. Kasnije, psihoterapeut i povjesničar Paul Matussek zajedno sa sociologom Janom Marbachom objavljuje knjigu *Hitler: Karriere eines Wahns*. Oni navode kako do istrebljenja Židova dolazi zbog opsesije, nezadovoljenih potreba u ranom dobu Hitlera te poremećaja ličnosti „golemih razmjera“. Oni su mu dijagnosticirali shizofreno ludilo uz narcisoidnu fiksaciju na vlastito „ja“. Uz to, američki psihijatar Walter Langer Hitleru je 1943. godine dijagnosticirao i mazohističku crtu ličnosti.²⁵

Iz navedenog je vidljivo kako se do sada u više navrata špekuliralo o Hitlerovoj ličnosti koja se jednim dijelom smatra uzrokom holokausta. No kako bi se mogla razumjeti mržnja koju je Hitler osjećao, potrebno je proučiti njegovo djetinjstvo, a osobito odnos njegovih roditelja prema njemu. Kada je riječ o odnosu Aloisa prema sinu Adolfu, literatura se slaže s tim da je bio toksičan. Smatra se da ga je otac ponižavao, kažnjavao bičevanjem.²⁶ S druge pak strane kada se istražuje odnos njegove majke Klare prema njemu, u literaturi se nailazi na kontradiktornosti. Već spomenuti Neuman i Eberle prenose riječi švicarske psihologinje Alice Miller koja navodi kako Hitler nije bio voljeno već razmaženo dijete, da ga majka nije voljela nego ga obasipala stvarima koje su trebale zamijeniti njezinu ljubav. Osim toga, ona govori i sljedeće: „Da je Adolf Hitler stvarno bio voljeno dijete, onda bi bio sposoban voljeti. Njegovi odnosi prema ženama, njegove perverzije i sveukupno distanciran te u biti hladan odnos prema ljudima pokazuje da ni s jedne strane nije iskusio ljubav.“²⁷ Činjenice koje je navela

²⁴ „holokaust“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 31. 5. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/holokaust>.

²⁵ Hans-Joachim Neuman i Henrik Eberle, *Je li Hitler bio bolestan? Završni nalaz*, prev. Nina Sokol (Zagreb: Mozaik knjiga, 2010.), 16-18.

²⁶ Isto, 29.

²⁷ Isto, 30.

psihologinja mogle bi potvrditi i riječi koje u autobiografiji piše i sam Hitler: „Oca sam cijenio. Majku sam ipak volio.“²⁸ S druge strane Jeannette Fischer, švicarska psihoanalitičarka, o odnosu Hitlera i njegove majke ima drukčije mišljenje. Ona navodi kako se treba podrobnije istražiti i povezati Hitlerova mržnja usmjerena na Židove s njegovom majkom za koju smatra da je prikazana uglavnom kao poštovna, ali ju ona vidi kao manipulativnu osobu koja se služila svojim statusom žrtve. Time je direktno utjecala na psihi svojeg mladog sina.²⁹

4.1. Projekcija

Fischer mržnju smatra simptomom te time sugerira da se ispod površine mržnje nalazi nešto više, to jest da se uzrok mržnje neke osobe prema nekome nalazi duboko u njoj samoj. Kao jedan od glavnih elemenata mržnje Fischer navodi agresiju koja može biti konstruktivna i destruktivna, a upravo je za destruktivnom posegnuo Hitler. Njegova destruktivna agresija dovela je do uništenja ljudi, prirode i veza. Osim toga, on je svoju energiju mržnje koristio za dehumanizaciju drugoga (primjerice Židova) te ga je postavio u podređeni položaj u odnosu na sebe i okolinu.³⁰ Međutim, najvažniji pojam ovoga poglavlja jest pojam *projekcije*. Hrvatska enciklopedija *projekciju* definira kao mehanizam obrane kojim osoba svoje želje, ideje ili porive pripisuje drugoj osobi (osobama). Na taj način neugodne emocije prikazuje kao da pripadaju nekome drugom. Najčešće se na drugoga projiciraju osjećaji koje superego individue odbija prihvatiti. Tu je uglavnom riječ o agresivnim nagonima koji su predmet projekcije. Projekcija je kao mehanizam obrane iznimno nezdrava jer dovodi do izokretanja stvarnosti. Ona pruža mogućnost osobi, koja vrši projekciju, da uvjeri sebe i okolinu u to da je netko doista protiv njih.³¹ Za početak, ovime se želi reći kako je Hitler vršio projekciju na židovski narod. Međutim, kako bi se razumjelo što je i kako Hitler projicirao na Židove, prvo je potrebno vidjeti što je Hitler mislio o Židovima.

4.2. Židovi

„Je li uopće postojala neka prljavština, bestidnost u bilo kojem obliku, prije svega u području kulturnog života, a da u tome nije sudjelovao bar jedan Židov? Čim bi se i uz najveći oprez u jednu

²⁸ Adolf Hitler, *Mein Kampf – Moja borba*, prev. Matilda Vrdoljak, (Split: Kvruga izdavaštvo, 2000.), 23.

²⁹ Jeannette Fisher, *Mržnja*, prev. Nataša Medved, (Zagreb: Naklada OceanMore, 2023.), 65.

³⁰ Fisher, *Mržnja*, 10-11, 24.

³¹ „projekcija“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 1. 6. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/projekcija>.

takvu oteklinu učinio rez, naišlo bi se na ličinke-crve u gnojnom tijelu; na malog Židovčića, često puta sasvim zalijepljenog iznenadnom svjetlošću. (...) Ne može se znati čemu se treba više čuditi, njihovoj rječitosti ili njihovoj vještini laganja. Počeo sam ih pomalo mrziti.“³²

Na ovakav i sličan način Hitler u svojoj autobiografiji opisuje židovski narod. Iz citata koji je doslovno preuzet iz njegovog djela vidljivo je kako otvoreno navodi da ih mrzi. Nakon što je ustanovljeno da nema dileme oko toga, potrebno je pokušati objasniti koji su razlozi za prisutnost emocije mržnje koju osjeća prema njima. Iako ih se u različitoj literaturi može pronaći nekoliko, za potrebe ovoga rada fokus će se staviti na primarna dva.

Prvi je razlog vezan uz ekonomski status samoga Hitlera. Pri tom se ne misli na nedostatak novca za utaživanje luksuza koji je mogao poželjeti, već se radi o činjenici da si je, u jednom razdoblju života, rijetko mogao priuštiti čak i hranu. To razdoblje života dogodilo se neposredno nakon smrti roditelja, a o tome progovara i sam:

„Pet godina tijekom kojih sam, najprije kao pomoćni građevinski radnik, a zatim kao maleni slikar, morao zarađivati svoj kruh; svoj stvarno oskudni kruh, kojega nikada i nije bilo dovoljno za smirivanje najobičnije gladi. Ona je u to doba bila moj najvjerniji čuvar, koji me, jedini, skoro nikada nije napuštao, i koji je sa mnom dijelio sve.“³³

Dok s jedne strane nije imao dovoljno novca kako bi si osigurao hranu, nasuprot njega stajali su Židovi kojima je zamjerao način na koji su dolazili do novca. Ovdje se posebno misli na židovsku sposobnost trgovine:

„Malo po malo on se počinje polagano aktivirati u gospodarstvu, ne kao proizvođač, već isključivo kao posrednik. Svojom tisućugodišnjom trgovačkom spretnošću; daleko je ispred još uvijek nesnalazljivih ali bezgranično poštenih Arijsaca (...). Počinje s pozajmljivanjem novca i to kao i uvijek uz zelenaške kamate. On time, u stvari, uvodi kamatu (...). Trgovinu, kao i sve novčane poslove, drži svojim osobitim privilegijem koji bezobzirno iskorištava.“³⁴

Ljubomora kao emocija lako može biti pokretač za daljnju emociju mržnje. Hitlerovu je mržnju prema Židovima moguće tumačiti iz perspektive zavisti zbog novčane nadmoći toga naroda. Međutim, teško je povjerovati kako se holokaust dogodio zbog novčane premoći Židova koji su bili vrsni trgovci i bankari. Zbog toga se ova teorija o mržnji stavlja u podređeni položaj u odnosu na drugu, ali je se ne može u potpunosti zanemariti. Ekonomska moć koju su

³² Hitler, *Mein Kampf*, 63, 69.

³³ *Isto*, 27.

³⁴ *Isto*, 310.

uživali Židovi u Europi zapravo je bila Hitlerovo oružje koje je u mržnji okrenuo protiv njih. O tome će biti nešto više riječi u sljedećem manjem poglavlju.

Drugi razlog za mržnju uključuje Hitlerovu potrebu za odvajanjem Arijevacu od Židova. Uspio je prikazati Židove kao prijetnju za arijevske rasu i započeo je proces „spašavanja“ iste. Židove je smatrao prljavim, neprikladnim narodom koji Arijevcima ne može parirati. I o tome piše u svojoj knjizi na sljedeći način:

„(...) konačno sam spoznao da Židov nije bio Nijemac. (...) Time što se branim od Židova, borim se za djelo Gospodina. (...) Svako križanje dvaju nejednako visokih bića, daje kao proizvod neko srednje stvorenje. (...) Posljedica ovoga, u prirodi općevažećeg zakona za čistoćom rase, nije samo oštro vanjsko razgraničenje pojedinih rasa, nego i njihova skladna narav u samima sebi. (...) Povijesno iskustvo pruža ovdje bezbrojne dokaze. (...) Jer ono što Židov danas ima od prividne kulture, to je njegovim rukama već uništeno dobro drugih naroda.“³⁵

Kada navodi da Židov nije bio Nijemac, svjesno ili nesvjesno započinje proces dehumanizacije. Taj proces dehumanizacije omogućio je ubijanje milijuna ljudi u periodu od 1933. do 1945. godine.³⁶ Međutim, trebalo bi postaviti pitanje zašto je Hitler uopće posegnuo za odvajanjem Arijevaca od Židova? Projekcijom, već spomenutim obrambenim mehanizmom, uspio je uvjeriti svoj narod u to da im Židovi doista predstavljaju opasnost te da je bolje da oni napadnu njih prije no što se dogodi obrnuto. U tom se trenutku Hitler riješio odgovornosti za svoja nedjela i svoje je zločinačke misli projekcijom prebacio na Židove, a sličnu je stvar učinio i kada je napao Poljsku te time započeo Drugi svjetski rat.

4.3. Narcisoidna ličnost

Prije nego što se započne s detaljnijim objašnjenjem drugog razloga za mržnju, koji će se u ovome radu uzeti kao najizgledniji, potrebno je objasniti zbog čega bi se to Hitler htio braniti od židovskog naroda. Spomenuta psihoanalitičarka Fischer, ističe kako je bilo koji odnos koji sadrži omalovažavanje, ponižavanje ili prijezir zapravo obavijen mržnjom. U tom trenutku individua na koju je usmjereno omalovažavanje shvaća da je u odnosu s toksičnom osobom neprestano ispod ili iznad nje. Ne postoje „ja i ti“ već samo „ja ili ti“. U takvim okolnostima odrasli su oni koje se u odrasloj dobi naziva narcisima. Takvi ljudi jako često one oko sebe

³⁵ Hitler, *Mein Kampf*, 67, 71, 288-289, 304.

³⁶ „holokaust“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 2. 6. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/holokaust>.

smatraju prijetnjom i uglavnom ne biraju sredstvo kojim bi se riješili te prijetnje. Mozak im je programiran na način „napadni prije no što budeš napadnut“. I Begić u svojoj *Psihopatologiji* navodi kako je kod patološkog narcizma samopoštovanje u funkciji „zaštite grandioznog, krhkog selfa“. ³⁷ Fischer nudi slično objašnjenje za ponašanje narcisoidne osobe, koje uključuje uspinjanje do vrha socijalne hijerarhije. Na taj se način narcisoidna osoba postara za to da ju nitko ne može ugroziti. ³⁸ Još jedna, izrazito bitna karakteristika za narcise jest sposobnost manipulacije. ³⁹ Da je Hitler bio dobar manipulator svjedoči citat, preuzet iz knjige o mržnji:

„Kada je Hitler 1. rujna 1939. započeo rat protiv Poljske, svijetu je objavio: 'Od 5:45 pucaju na nas.' Premda je dokazano da nitko osim Nijemaca nije pucao. Tko se prikaže kao žrtva, stupa u poziciju moći i može, sve dok se to samoprikazivanje žrtvom ne raskrinka kao laž, tražiti za sebe sva prava.“ ⁴⁰

Iako cilj ovog manjeg poglavlja nije dijagnosticirati Hitleru narcisoidni poremećaj ličnosti, potrebno je dokazati da je Hitler posjedovao neke crte istog. Već spomenuti agresivni otac u djetinjstvu je kod Hitlera mogao probuditi gore spomenuto „ja ili ti“ mišljenje, a upravo je prethodnim citatom iz literature dokazana i uspješnost manipulacije, sve dok nije bila otkrivena. Međutim, sve ovo do sada napisano ne nudi direktan odgovor na pitanje zašto je Hitler posjedovao osobine narcisoidne crte ličnosti te zašto je tako energično mrzio Židove. Kako bi se pronašli direktni odgovori na ova dva pitanja, potrebno je vratiti se u Hitlerovo djetinjstvo i analizirati njegov odnos s drugim roditeljem, njegovom majkom.

4.4. Ljubav prema majci = mržnja prema Židovima

Hitler je ostao bez oca kada mu je bilo 13 godina. Alois je cijeli život imao mišljenje da se njegov sin Adolf ne bi trebao baviti slikanjem, a taj stav zadržala je i njegova majka sve dok se Hitler nije razbolio. ⁴¹ Već je rečeno kako se o Hitlerovom ocu piše kao o agresoru. Međutim, Fischer ističe kako bi se za procjenu Hitlerova stanja bilo bolje pozabaviti ulogom majke u njegovom životu. U biografijama se uglavnom navodi kako je otac uzrok njegovog kasnijeg agresivnog djelovanja. Međutim, iako ga majka nikada nije fizički zlostavljala na način na koji je otac, ona je nad njim vršila jedan vid emocionalne torture. Naime, njegov otac nije bio samo agresivan roditelj već i agresivan suprug. U literaturi se navodi kako je upravo to dovelo do

³⁷ Dražen Begić, *Psihopatologija*, (Zagreb: Medicinska naklada, 2014.), 365.

³⁸ Fisher, *Mržnja*, 46.

³⁹ Joan Lacker, *How to Talk to a Narcissist*, (New York: Taylor & Francis Group, 2008.), 44.

⁴⁰ Fisher, *Mržnja*, 46.

⁴¹ Hitler, *Mein Kampf*, 22-23.

zblizavanja Hitlera i njegove majke. Međutim, ona nije zaštitila Hitlera, a ni sebe od agresivnog supruga i može se pretpostaviti da ga je mrzila, a tu mržnju nije smjela otvoreno pokazati iz straha. Sukladno slijedu događaja, smatra se da je prikrivenu mržnju prenijela na svog sina jer je neprestano bila u ulozi žrtve koju treba spasiti. Važno je naglasiti da onda ispada kako se nije bila sposobna spasiti sama, već je to trebao učiniti njezin sin. Osim toga, prirodno je da osoba koja preuzme ulogu žrtve (u ovom slučaju majka Klara) ima želju riješiti se osjećaja krivnje i osloboditi je se. Prema riječima psihoanalitičarke, ona se riješila osjećaja krivnje tako što je svoj osjećaj krivice prebacila na sina.⁴² U tom trenutku dolazi do tzv. parentifikacije, jer Hitler preuzima odgovornost za dobrobit majke, umjesto da bude obrnuto. Parentifikacija kao pojava u djetetu budi neprestan osjećaj krivice, a dijete se s tim ne može boriti jer je premlado i tome nije doraslo. Fischer za ove riječi nalazi dokaz u kasnijem ponašanju Hitlera. Gotovo uvijek je sa sobom nosio majčinu fotografiju, a ona je također visjela u svakoj od prostorija u kojima je boravio. Prema nekim izvorima, majčinu je fotografiju imao i u bunkeru u kojem se smatra da je preminuo. Osim toga, u vrijeme nacionalsocijalističke Njemačke na snazi je bio kult majki. To kod istraživača treba probuditi sumnju u Hitlerov odnos s majkom. Velika količina idealiziranja majke kao osobe može sugerirati kako u Hitlerovom odnosu s majkom nije u pitanju bila ljubav, već njegov osjećaj krivice.⁴³

Ukoliko se u daljnjoj analizi nastavi s pretpostavkom da je Hitler osjećao krivicu u odnosu s majkom, potrebno je elaborirati o kakvoj je to krivici bila riječ. U trenutku kada se njegova majka razboljela, on je otišao na Umjetničku akademiju u Beč kako bi postao slikar. Nedugo nakon toga, njegova majka umire. Liječnik njegove majke kasnije je naveo kako nikada nije vidio da neko dijete toliko voli svoju majku te pati zbog njezine bolesti i smrti. S obzirom na sve rečeno, može se pretpostaviti da ga je počela mučiti misao da je njegova majka umrla zbog njega, to jest njegova odlaska.⁴⁴ Gušenje osjećajem odgovornosti za majku, a vjerojatno onda i majčinu smrt, moglo je u Hitleru pobuditi potrebu da preuzme odgovornost za cijeli narod jer je podbacio u preuzimanju odgovornosti za dobrobit svoje majke – prema tome, morao je spasiti arijevsku rasu i osigurati joj prostor za život (osvajanje drugih država). Time si je mogao osigurati i prostor koji mu je nedostajao u odnosu s majkom, kojega nikada nije smio uzeti za sebe, a da ne osjeća krivicu jer se mora brinuti o njoj.⁴⁵ Židove je smatrao prijetnjom arijevske rasi, a nju je smatrao objektom spašavanja. Budući da nije uspio spasiti majku, želi

⁴² Fisher, *Mržnja*, 47, 65, 77.

⁴³ *Isto*, 66, 77.

⁴⁴ *Isto*, 76.

⁴⁵ *Isto*, 75.

spasiti njih. Iz toga se vidi da stvari nikada nisu crno-bijele te da mala povijest može direktno utjecati na veliku povijest. Fischer također navodi kako je Hitler „morao“ ubijati nedužne jer je i sam nedužan ubijen, kao dijete koje je postalo roditelj svojem roditelju.⁴⁶

Sve ovo, može se objasniti i preko termina o „žrtvenom jarcu“. To je zapravo osoba (ili skupina) na koju se prenose negativni osjećaji projekcijom. Hitlerovoj je majci žrtveni jarac bio sin, a njemu su žrtveni jarci bili Židovi. Psihoanalitičarka to objašnjava na sljedeći način – kako bi se osoba zaštitila od osjećaja samomržnje, ona mijenja mjesto sa žrtvenim jarcem koji će za nju nositi svu krivnju. Hitler vjerojatno nije htio biti žrtveni jarac i odgovoran za svoju majku koja mu je nanosila štetu svojom ulogom žrtve i on se protiv te krivice borio. Jer mu je kao žrtvenom jarcu prenesena krivica koja zapravo nije bila njegova, nego njezina.⁴⁷ Nošen osjećajem krivice zbog smrti majke podsvjesno je imao u planu stvoriti „bolji svijet gdje će biti samo draga arijevska djeca, supruzi i supruge, svijet u kojem bi njegova majka bila ponosna na njega“. To objašnjava i zašto bi nosio njezinu fotografiju uz sebe cijelo vrijeme – kao da je htio da ona vidi sve što on čini za nju.⁴⁸

Posljednje pitanje koje se može postaviti jest zašto je onda odlučio izdati naredbu za istrebljenje Židova? Postoji nekoliko mogućih odgovora, ali ovaj će se uzeti kao najvjerojatniji. Kada je Hitler projicirao krivicu na Židove i kada je osjetio mržnju prema njima jer ugrožavaju Arijevece, odlučio ih je sve ubiti zbog „načela zrcala“ – ukoliko razbije zrcalo, ono ga neće zrcaliti. Nakon smrti posljednjeg Židova (zrcala) ne bi ostao dokaz o njegovom zločinu jer o tome nema tko svjedočiti (nema što zrcaliti njegova djela). Njegov uvrnuti um također je odbijao prihvatiti krivicu zbog već spomenute projekcije, jer je prema riječima psihoanalitičarke „iživio mržnju koju je na njega projicirala njegova majka“.⁴⁹ Ne može se reći da je sa sigurnošću tako i postoje mogućnosti različitoga tumačenja. No jedna od mogućnosti jest ta da je Hitler u dječjoj dobi iskusio veliku nemoć, strah, preveliku odgovornost za majku i nepodnošljivu krivicu zbog njezine smrti. S tim se nosio na svoj način kako bi preživio, a u sličnom osjećaju nemoći i straha odrastaju narcisi.⁵⁰ Prema tome, može se pretpostaviti kako je jedno od mogućih objašnjenja za holokaust (iz vizure povijesti emocija) zapravo mala povijest obitelji Hitler. Ona je direktno utjecala na veliku povijest i izazvala je stradanje nekoliko milijuna ljudi.

⁴⁶ Fisher, *Mržnja*, 83.

⁴⁷ *Isto*, 87-88.

⁴⁸ *Isto*, 88.

⁴⁹ *Isto*, 92, 94.

⁵⁰ *Isto*, 105.

5. Josif Staljin

Josif Visarionovič Staljin bio je sovjetski političar i državnik.⁵¹ Otac mu je bio Visarion Ivanovič Džugašvili koji je zbog neuspjeha u poslovnom životu nerijetko fizički zlostavljao suprugu i sina. Staljinova majka, Ekaterina Geladze bila je skromnoga porijekla kao i suprug, za kojeg se udala kada joj je bilo 15 godina. Staljin se rodio kao četvrto dijete, a njegovih je troje prijašnjih braće i sestara preminulo. Financijski uvjeti u obitelji nisu bili dobri tako da mu je djetinjstvo obilježeno siromaštvom. Osim toga, otac mu je umro kada je imao samo 11 godina. U literaturi se navodi kako mu je majka bila pobožna i uštedjela je dovoljnu količinu novca kako bi ga poslala u crkvenu školu u Goriju, međutim postoje navodi da ga je i pored toga fizički kažnjavala.⁵² Ovdje se uviđa sličnost Staljinova i Hitlerova djetinjstva. Obojica su djetinjstvo proveli u bijedi i siromaštvu, otac ih je fizički kažnjavao i majke su ih othranile. Kada je u pitanju njegov odnos prema majci, u literaturi dolazi do suprotstavljenih mišljenja. S jedne strane, navodi se da ga je majka voljela, a da je mrzio oca.⁵³ Sergej Filipović ističe važnu činjenicu, a to je da Staljin nije došao na majčin pogreb. Osim toga, nije dopustio ni da joj se na grobu nalazi križ, iako je bila toliko pobožna.⁵⁴ S druge strane, Edvard Radzinski u svojoj knjizi prenosi svjedočanstva nekih ljudi koji govore o tome koliko je Staljin zapravo volio svoju majku. Ondje se navodi kako je Staljin redovito pisao pisma svojoj majci sve do njezine smrti, a završavao bi ih sljedećim riječima: „Živi deset tisuća godina, draga mama.“ O dobrom odnosu majke i sina svjedoči i činjenica da se nakon revolucije postarao da ju preseli u dvorac bivšeg kavkaskog namjesnika.⁵⁵

Što se tiče daljnjeg aspekta njegova odrastanja, važno je još spomenuti da je, isto kao i Hitler, u školi prolazio s odličnim uspjehom te je imao iznimnu sposobnost pamćenja. Postoji mogućnost da je upravo u školskoj dobi uočio klasne razlike jer je i sam bio žrtva istih – u sjemeništu je gladovao kao siromašno dijete i u učionici bi bilo njih 30-ak sličnog imovinskog stanja, dok su oni puno bogatiji uživali bolje uvjete. U sjemeništu su također postojala određena postavljena pravila za čije je kršenje određena kazna odlaska u ćeliju. S obzirom na rečeno, postoji mogućnost da je zbog toga osjetio odbojnost prema religiji.⁵⁶

⁵¹ „Staljin, Josif Visarionovič“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 9. 6. 2024., <https://enciklopedija.hr/clanak/staljin-josif-visarionovic>.

⁵² Sergej Filipović, „Staljin - profil diktatora.“ *Essehist* 1 (2009), br. 1: 5-6. Pristup ostvaren 9. 6. 2024., <https://hrcak.srce.hr/184638>.

⁵³ Vivian Green, *Ludilo kraljeva*, (Zagreb: Naklada Ljevak, 2006.), 323.

⁵⁴ Filipović, „Staljin“, 7.

⁵⁵ Edvard Radzinski, *Staljin*, (Zagreb: vlastita naklada, 2000.), 24.

⁵⁶ *Isto*, 7-8.

Sve gore navedeno potrebno je za razumijevanje daljnjih poglavlja koja će se ponajviše baviti Staljinovim strahom i paranojom. Teoriju Sigmunda Freuda, da događaji u djetinjstvu ostavljaju iznimne posljedice na psihu individue⁵⁷, prenosi i Vivian Green koja u svojoj knjizi *Ludilo kraljeva* naglašava kako događaji u djetinjstvu mogu biti ključni u stvaranju neuroze ili psihoze u odrasloj dobi.⁵⁸ I dok se kod Hitlera obraćala iznimna pozornost na odnos s majkom, u razvoju Staljinove psihoze ključan je odnos s ocem. U daljnjim poglavljima na njega će se ovaj rad misaono vraćati nekoliko puta.

5.1. Poremećena ličnost

Literatura Staljinovu ličnost opisuje na različite načine. Pridružuju mu simptome disocijalne, narcisoidne, granične i paranoidne ličnosti. Njegovo se ponašanje može povezati sa sve četiri navedene sfere, ali s obzirom na to da su simptomi granične ličnosti najmanje prisutni, jedino o njoj neće biti riječi. Staljinova će ličnost biti opisana kroz preostale tri, a to će se učiniti s obzirom na to da je krajnji cilj dokazati kako je Staljin izdao naredjenja za ubojstva iznimno velikog broja ljudi zbog emocije straha koju je osjećao od djetinjstva. Ta je emocija naposljetku obavila cijelu njegovu ličnost i dovela je do katastrofalnih posljedica koje će se kasnije i opisati.

Green navodi kako većina diktatora ima psihopatske osobine, tj. osobine disocijalne ličnosti.⁵⁹ Ni Staljin nije izuzetak od tog pravila. Za razvoj disocijalne ličnosti postoje različite predispozicije koje uključuju niz bioloških i psiholoških teorija. Psihološka teorija za nastanak ovog poremećaja ličnosti uključuje antisocijalno ponašanje, osobito u djetinjstvu. Staljin tijekom školovanja nije imao prijatelje, bio je sam i literatura ga opisuje kao siledžiju. Nije imao empatiju za razumijevanje patnje djece svog uzrasta, često ih je ismijavao te nije pokazivao milost ni prema životinjama.⁶⁰ Nedostatak empatije prema najbližima vidljiv je i u odrasloj dobi. Najbolji primjer za to jest smrt njegovog sina Jakova. Naime, nakon što su ga zarobili Nijemci, Staljin je odbio platiti otkupninu jer je to smatrao izdajom. Odbijanjem plaćanja otkupnine Nijemci su Jakova strijeljali, a u literaturi se ne navodi podatak da je Staljin tugovao nakon njegove smrti.⁶¹

⁵⁷ „Freud, Sigmund“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 9. 6. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/freud-sigmund>.

⁵⁸ Green, *Ludilo kraljeva*, 309.

⁵⁹ *Isto*, 309.

⁶⁰ *Isto*, 324.

⁶¹ Betty Glad, „Why Tyrants Go Too Far: Malignant Narcissism and Absolute Power“, *Political Psychology* 23 (2002), no. 1: 23. Pristup ostvaren 9. 6. 2024., <http://www.jstor.org/stable/3792241>.

Osim toga, zlostavljanje u djetinjstvu također je jedna od predispozicija za razvoj ovog tipa ličnosti.⁶² Već je rečeno kako ga je otac tukao, bio je alkoholičar i umro je na način koji je na tada mladoga Staljina mogao ostaviti veliki trag (izboden je nožem u pijanoj tučnjavi). Kao što je rečeno, postoje i navodi da ga je majka također fizički kažnjavala.⁶³ Klinička slika disocijalne ličnosti uključuje sedam skupina simptoma. Spomenuti će biti samo oni koji se odnose na Staljina.

Za početak, ističe se nepokoravanje zakonskim normama.⁶⁴ Još dok se školovao u sjemeništu nije poštovao pravila ponašanja te je nerijetko završavao u ćeliji za kaznu, a zbog iste je stvari na koncu i izbačen.⁶⁵ Iako je to nepoštivanje pravila ponašanja bilo istaknuto u djetinjstvu, teško je pronaći sličan primjer za odraslu dob zbog količine moći koju je uživao na svom položaju. Drugi simptom uključuje „prijevare i laži radi ostvarivanja vlastitog užitka.“⁶⁶ Ovo se može povezati sa sadističkom crtom koju je imala njegova ličnost. Analizirajući njegovo ponašanje u odnosu s drugima, može se zaključiti kako je uživao u psihološkim igrama u kojima je mučio ljude koje je smatrao svojim neprijateljima, a njih je bilo doista mnogo. U svojem članku Filipović opisuje jedan od mnogih događaja koji su dokaz navedenoj tvrdnji. Kada je sovjetski novinar i povjesničar Jurij Steklov primijetio veliki broj uhićenja ljudi oko sebe, uznemirio se, pozvao Staljina te je zatražio sastanak. Staljin ga je, osim što je pristao na sastanak, iznimno srdačno primio te ga uvjeravao da mu može vjerovati, da mu se ništa neće dogoditi i da je sve u redu. Nakon toga, istu ga je večer dao uhititi.⁶⁷ Užitak koji bi imao u ovome slučaju sadističke je prirode jer je vjerojatno time sam sebi dokazao kako ima moć nad svima. Još jedan simptom koji je nužno spomenuti veže se uz zanemarivanje sigurnosti (svoje ili tuđe).⁶⁸ Staljin je na svoju sigurnost pazio i više no što je trebao, ali kada je riječ o tuđoj sigurnosti već spomenuti primjer koji se tiče zarobljavanja njegova sina Jakova govori dovoljno o tome.

Nedostatak odgovornosti u više aspekata života pretposljednji je simptom. Ovdje se ponajviše misli na nedostatak odgovornosti kada je u pitanju njegova uloga u obitelji. Osim što je sina osudio na smrt odbijanjem plaćanja otkupnine, u literaturi se navodi da je i kćeri

⁶² Begić, *Psihopatologija*, 358.

⁶³ Green, *Ludilo kraljeva*, 323.

⁶⁴ Begić, *Psihopatologija*, 358.

⁶⁵ Filipović, „Staljin“, 8.

⁶⁶ Begić, *Psihopatologija*, 358.

⁶⁷ Filipović, „Staljin“, 9.

⁶⁸ Begić, *Psihopatologija*, 359.

poklanjao pozornost samo dok ga je slušala, a ni jedno od osam unuka nije ga zanimalo.⁶⁹ Posljednji simptom koji je i najvažniji jest izostanak grižnje savjesti. Prema riječima Betty Glad, Staljin je jednoga dana u prosincu 1937. godine potpisao nekoliko tisuća smrtnih presuda, a potom je odmah nakon toga otišao pogledati film.⁷⁰ Ovaj se događaj može tumačiti na dva načina. Prvi ide u prilog tomu da Staljin doista nije imao grižnju savjesti što bi ukazalo na moguću disocijalnu ličnost. Drugo tumačenje bilo bi to da ju je imao, ali bi ju nekako uspio ugušiti baveći se drugim stvarima, s obzirom na to da sama strijeljanja nije on počinio, već je samo potpisao dokument. Strijeljanja su obavljali drugi ljudi po njegovoj naredbi. Upravo zbog nedovoljnih dokaza i nemogućnosti detaljnije analize Staljinove ličnosti, ne može se sa sigurnošću reći da je imao disocijalni poremećaj ličnosti, ali je sigurno da postupci koje je činio u sebi sadrže osobine iste te da mu se ličnost ne može smatrati stabilnom.⁷¹

O narcisoidnoj ličnosti bilo je riječi kada se govorilo o Hitleru. Taj se poremećaj neće ponovno definirati, ali će se istaknuti posebnosti koje se mogu povezati sa Staljinom i njegovim slučajem. Osobe koje imaju taj tip ličnosti nerijetko precjenjuju svoje sposobnosti i postignuća.⁷² Glad daje dokaz za ovu tvrdnju navodeći kako je Staljin smatrao da je izvor mudrosti, a nerijetko se hvalio da je ekspert u nekim poljima za koja nije bio obrazovan i zapravo je o njima znao jako malo (npr. polja ekonomije, biologije, fizike...).⁷³ Begić u svojoj *Psihopatologiji* narcizam dijeli u tri skupine, a prema opisu, Staljinov bi narcizam pripadao trećoj skupini – malignome narcizmu. Simptomi malignog narcizma su sljedeći: antisocijalno ponašanje, sadizam, agresivnost, paranoidni stav i suicidalnost.⁷⁴ Antisocijalno ponašanje i sadizam već su opisani, a paranoidnom stavu dat će se osobito prostora u sljedećem manjem poglavlju. Ono što je vjerojatno pospješilo njegovu narcisoidnu ličnost jest i idealna predodžba koju je u mladosti imao o sebi. Čitao je često priče u kojima su protagonisti bili junaci, a jedna takva priča „Ocoubojica“ autora Aleksandra Kazbegije donijela je lika Kobu, čovjeka koji se borio za nezavisnost domovine. Staljin se poistovjetio s njim i preuzeo je njegov nadimak.⁷⁵

5.2. Patološki strah

⁶⁹ Green, *Ludilo kraljeva*, 327.

⁷⁰ Glad, „Why Tyrants Go Too Far“, 13.

⁷¹ Green, *Ludilo kraljeva*, 330.

⁷² Begić, *Psihopatologija*, 365.

⁷³ Glad, „Why Tyrants Go Too Far“, 5.

⁷⁴ Begić, *Psihopatologija*, 366.

⁷⁵ Green, *Ludilo kraljeva*, 324.

Strah je emocija izazvana stvarnom ili mogućom opasnošću. Kod ljudi izaziva različite reakcije poput želje za bijegom, skrivanjem ili napadom na izvor straha.⁷⁶ Smatra se normalnim i prirodnim da osoba osjeća emociju straha, međutim problem nastaje kada ona postaje nerazmjerna situaciji u kojoj se osoba nalazi. U tom slučaju riječ je o paranoji. Paranoja se smatra psihičkim poremećajem čiji su glavni simptomi ideje proganjanja koje osoba projicira na okolinu.⁷⁷ Kada strah i paranoja izmaknu kontroli i počnu utjecati na svakodnevno funkcioniranje osobe te time zahvate njezinu ličnost, riječ je o paranoidnom poremećaju ličnosti. Begić ga definira kao poremećaj koji uključuje nepovjerenje u okolinu u kojoj se individua nalazi, neprestani strah i vjerovanje u opasnost koja dolazi od drugih ljudi ili situacija te zbog toga njihovo izbjegavanje. Predispozicije za razvoj ovog poremećaja su razne, ali potrebno je posebno obratiti pozornost na kognitivnu teoriju nastanka ovog poremećaja, s obzirom na to da osobe s ovim tipom ličnosti druge vide kao opasnost i smatraju da ih treba izbjegavati. To proizlazi iz odnosa s roditeljima – odbacivanje⁷⁸ koje se može očitovati na različite načine poput zanemarivanja ili zlostavljanja djeteta. Već je u nekoliko navrata spomenuto da su Staljinova majka i otac fizički kažnjavali što bi mogla biti predispozicija za razvoj tog poremećaja kao i svakog prije opisanoga. Osim gore navedenih simptoma, još jedan simptom koji je potrebno spomenuti tiče se neprestanog zamjerenja i traženja skrivenih značenja u odnosu drugih ljudi prema oboljelome. Te osobe jako dobro pamte kada i što im je tko rekao, na koji im se način zamjerio, smatra ih se „zlopamtilima“ te se nerijetko žele osvetiti nekome zbog učinjenoga.⁷⁹ Kada osoba nije na nekom visokom položaju ta je „osveta“ usmjerena na manji broj ljudi. Međutim, kada osoba pati od ovakvih tegoba i nalazi se na iznimno visokom položaju, katastrofa koja se može dogoditi gotovo da i nema granice, a Staljin je savršen primjer za to.

S obzirom na to da ga je otac fizički kažnjavao i nerijetko ga napadao u alkoholiziranom stanju, Filipović u svojem članku pretpostavlja da se od njega morao braniti neprestanim sumnjanjem u očev sljedeći potez, nepovjerenjem prema njemu, budnošću, oprezom te laganjem.⁸⁰ Uzme li se u obzir gore navedeno, može se zaključiti da je takav odnos s ocem mogao dovesti do razvoja simptoma paranoidne ličnosti. Osim Filipovića, Green također ističe

⁷⁶ „strah“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 7. 6. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/strah>.

⁷⁷ „paranoja“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 7. 6. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/paranoja>.

⁷⁸ Begić, *Psihopatologija*, 355-356.

⁷⁹ *Isto*, 356.

⁸⁰ Filipović, „Staljin“, 6.

kako su diktatori imali krivu percepciju svijeta oko sebe uz primjese paranoje. Preciznije rečeno, diktatori su na svijet gledali na način „da su oni dobri ljudi koji se vode dobrim idejama i namjerama, a nasuprot njima stoje svi ostali ljudi koji su loši, imaju loše namjere i ugrožavaju ih“. Iz tog ih je razloga potrebno ukloniti prije nego oni naude njima, a patološka sumnjičavost i teška paranoja dovode do iskrivljene slike cijele situacije – diktatorima dobri ljudi nerijetko postaju loši i vide ih kao one koje je potrebno uništiti.⁸¹ S obzirom na to da literatura obiluje dokazima o Staljinovom paranoidnom ponašanju, sljedeće manje poglavlje bit će posvećeno upravo tome.

5.3. Paranoja

Iako je ovo informacija koja se ne pronalazi u literaturi toliko često, činjenica je da je Staljin u jednom periodu života pregledao psihijatar. Smatrao je da boluje od depresije te je pozvao psihijatra Vladimira Mihailoviča Behtereva da ga pregleda. Na pregledu su bili prisutni samo njih dvojica, a psihijatar mu je rekao da ne pati od depresije već da je paranoičan. Staljin tu dijagnozu nije prihvatio. Ne zna se točno sa sigurnošću kada mu je Behterev dao tu dijagnozu, ali se zna da je liječnik 1927. godine umro pod nerazjašnjenim okolnostima. Ipak, postoje određene špekulacije da ga je Staljin dao otrovati. Marina Stal odlazi korak dalje i Staljinu, prema klasifikaciji DSM-a IV, dodjeljuje paranoidni poremećaj ličnosti te navodi kako je zbog njega jako često pio velike količine alkohola.⁸²

Staljinova paranoja bila je usmjerena prema dvama ciljevima. Prvo, bila je usmjerena prema njemu samome. Iako je njegova ličnost jednim dijelom imala narcisoidnu crtu ipak nije u potpunosti ni on sam vjerovao u svoju veličinu. Dok je s jedne strane zatvarao kršćanske religijske vođe koji su vjerovali u Boga jer je on smatrao da je sam po sebi božanstvo i božanska figura te nije htio suparnika ni na tom polju, s druge strane nije mogao sam sebe uvjeriti u to što u javnosti govori. Upravo ga se iz tog razloga moralo javno hvaliti kako bi osigurao da svi oko njega vjeruju u to. Time je, pretpostavlja se, u to pokušao uvjeriti samoga sebe.⁸³ To dovodi do zaključka da je sumnjao i u sebe, svoju veličinu, a paranoja ga je prožimala jer je možda bio svjestan da sve u svojoj okolini uvjerava da je nešto što nije. Takva bi osoba bila stalno na

⁸¹ Green, *Ludilo kraljeva*, 330.

⁸² Marina Stal, „Psychopatology of Joseph Stalin“, *Psychology* Vol 4. (2013), No. 9A1: 3. Pristup ostvaren 9. 6. 2024., https://www.researchgate.net/publication/264894681_Psychopathology_of_Joseph_Stalin.

⁸³ *Isto*, 3.

oprezu znajući da se lako može prodrijeti kroz njezinu laž. Vjerojatno više nije bio siguran što je doista njegova osobnost, a što laž.

Drugi smjer prema kojemu se kretala njegova paranoja bio je prema van – ljudima u njegovoj okolini. Stal nudi „formulu“ Staljinove pojave koja je dovela do smrti velikog broja ljudi kada je u pitanju usmjerenost paranoje prema drugima. Njegov mogući paranoidni poremećaj ličnosti u kombinaciji s alkoholizmom i visokom inteligencijom stvorili su temelj za masovna ubojstva koja su se provodila dugo vremena.⁸⁴

Dokaza za njegovo paranoidno ponašanje ima napretek, a spomenut će ih se nekoliko kako bi se detaljnije razumjela šira slika njegovog mentalnog stanja. Osim što je bio opsjednut sumnjama da će netko pokušati organizirati urotu protiv njega ili čak atentat, njegova paranoja i strah obavijali su i njegov svakodnevni život. Kako Green prenosi, hranu nije konzumirao dok ju netko drugi ne bi kušao prije njega. Čaj koji je pio uzeo bi tek nakon što ga sluga pred njegovim očima izvadi iz zapečaćenog paketa. Paranoja je išla toliko daleko da bi njegov stan u Kremlju jako često provjeravali i testirali na razne čestice otrova koje bi eventualno mogle biti prisutne u zraku. Ljudima oko sebe bio je čudan, povučen i tajanstven. Jako ga se rijetko moglo vidjeti na javnim događajima, a govore je držao još rjeđe.⁸⁵ To se može objasniti kroz činjenicu da se patološki bojao atentata. Bogusław Wołoszański u svojoj knjizi navodi kako se Staljin osjećao sigurno jedino kada bi bio u zatvorenoj dvorani s pomno izabranom publikom. Kada god bi se pojavio među masom nosio je pancirke, a od mase su ga neprestano odvajali vojska i tajni agenti NKVD-a. Nerijetko se u javnosti umjesto njega pojavljivao njegov dvojnik. Prozori u njegovu kabinetu bili su od neprobojnog stakla i nikada ih nije otvarao jer se bojao ubojstva snajperom. Njegova boca vode bila je posebna i imala je posebni čep kako bi se onemogućio atentat trovanjem. Uz cestu dugu 35 kilometara koja je vodila od Moskve do Kunčeva (njegove privatne rezidencije) raseljeno je domaće stanovništvo, a naseljeni su bili NKVD-ovci, njih otprilike 1200.⁸⁶

Sva ubojstva koja su se dogodila pod njegovim naređenjem zbog straha kojeg je neprestano osjećao, moguće je gradirati. Za početak, smatra se da je njegova paranoja počela izlaziti na vidjelo od trenutka kada je postao generalnim sekretarom Centralnog komiteta 1922.

⁸⁴ Stal, „Psychopatology“, 3-4.

⁸⁵ Green, *Ludilo kraljeva*, 321., 326.

⁸⁶ Bogusław Wołoszański, *To okrutno stoljeće*, prev. Stjepan Muić, 327-328. Mrežno izdanje, pristup ostvaren 7.6.2024., <https://www.scribd.com/doc/260595413/Boguslaw-Volo%C5%A1anski-To-okrutno-stolje%C4%87e>.

godine.⁸⁷ Povećavao je listu svojih neprijatelja i dodavao je na popis sve više ljudi. Isprva, ondje su se nalazila imena ljudi koji su se s njim natjecali za vlast. Nakon toga, na popisu su se našli svi oni koji su se suprotstavljali njegovim odlukama (npr. planu koji se ticao kolektivizacije). Potom je neprijateljima smatrao i one koji su se suprotstavili njegovoj vojnoj policiji. Neprijateljima je počeo smatrati i kolege koji su s njim boravili u Sibiru, a na koncu na popis dolaze i stari, umirovljeni boljševici koji mu doista nisu mogli predstavljati nikakvu prijetnju. Glad na koncu ističe kako je ironično što, i pored tolikog opreza na kojem je bio, nije prepoznao pravog neprijatelja – Hitlera za kojega nije vjerovao da će napasti SSSR.⁸⁸

5.4. Masovna ubojstva

Hrvatska enciklopedija ubojstvo Sergeja Mironoviča Kirova 1934. obilježava kao početak dugog razdoblja čistki koje je provodio Staljin.⁸⁹ Uništavao je sve moguće potencijalne protivnike 1920-ih i 1930-ih godina. Neki su ubijeni pod optužbom da su pripremali akciju protiv Staljinove vlasti 1936. godine (npr. Lev Borisovič Kamenjev i Grigorij Jevsejevič Zinovjev) te su bili smaknuti nakon sudske presude, a neka su ubojstva jednostavno bila naručena (npr. ubojstvo Sergeja M. Kirova i Lava Trockog). Glad navodi razne statističke podatke, među njima i taj da je milijun članova CK KP SSSR-a bilo ubijeno, a pola uhićeno. Ubojstva nisu bila ograničena samo na one činovnike nižeg ranga već su žrtvama postali i oni vojnici višega ranga. Mihail Tuhačevski, vođa crvene armije, bio je uhićen u svibnju 1937. godine. Nakon mučenja s ciljem da prizna kako stoji iza plana za svrgavanje sovjetske vlade bio je ubijen. Do kraja 1938. godine ubijeno je više od 3.000 zapovjednika sovjetske mornarice te oko 40.000 vojnog osoblja. Među vojnim osobljem pogubljeno je oko 5 maršala, 3 ili 4 zapovjednika vojske, jedan vojni komesar prvog ranga, dva zapovjednika flote prvog ranga, svih 15 zapovjednika vojske drugog ranga te više od 200 zapovjednika drugih većih vojnih jedinica. Ubojstava nisu bili pošteđeni ni njegovi prijatelji za što je opet primjer Sergej Kirov, koji je s njime išao i na obiteljske piknike.⁹⁰ Krajem 1938. godine u jednom je danu Staljin potpisao 3.182 smrtne kazne. Kako prenosi Green, američki povjesničar Robert McNael navodi

⁸⁷ „Staljin, Josif Visarionovič“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 7. 6. 2024., <https://enciklopedija.hr/clanak/staljin-josif-visarionovic>.

⁸⁸ Glad, „Why Tyrants Go Too Far“, 31.

⁸⁹ „Staljin, Josif Visarionovič“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 7. 6. 2024., <https://enciklopedija.hr/clanak/staljin-josif-visarionovic>.

⁹⁰ Glad, „Why Tyrants Go Too Far“, 10-11., 22.

kako je Staljinovo ludilo krajem 1930-ih „teško dokazivo, ali teško je i dokazati da je 1937. godine bio psihički zdrav“.⁹¹

Teško je procijeniti konačan broj žrtava spomenutih ubojstava. Hrvatska enciklopedija navodi broj od 15 do 30 milijuna.⁹² S druge pak strane Green navodi 5 milijuna stradalih.⁹³ Iako postoje neslaganja u literaturi kada je u pitanju procjena stradalih, slažu se u jednom – Crvena armija bila je masakrirana. Masovne čistke koje je Staljin provodio 1937. i 1938. godine dovele su do nepripremljenosti SSSR-a za Drugi svjetski rat. Kada ih je napao Treći Reich, u prvim mjesecima rata, došlo je do velikih poraza i gubitaka zbog pomanjkanja vojnika nižeg i višeg ranga.⁹⁴

⁹¹ Green, *Ludilo kraljeva*, 321., 326.

⁹² „Staljin, Josif Visarionovič“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 7. 6. 2024., <https://enciklopedija.hr/clanak/staljin-josif-visarionovic>.

⁹³ Green, *Ludilo kraljeva*, 329.

⁹⁴ Glad, „Why Tyrants Go Too Far“, 8.

6. Idi Amin Dada

Idi Amin, punog imena Idi Amin Oumee Dada, bio je ugandski političar koji je za svojega života obnašao različite funkcije. Predsjednik Ugande bio je od 1971. do 1979. godine,⁹⁵ a iznimno je zanimljiva činjenica da se ovaj muškarac plemenskoga porijekla uspeo toliko visoko na društvenoj ljestvici. Titula predsjednika za njega nije označila vrhunac vlasti. Godine 1975. proglasio se feldmaršalom, 1976. doživotnim predsjednikom,⁹⁶ a osim toga sebi je dodjeljivao razne titule. Jedna od najpoznatijih glasila je: „Njegova eksekucija doživotni predsjednik Feldmaršal Al Hadj Dr. Idi Amin Dada, Gospodar svih zvijeri na Zemlji i riba u moru, osvajač Britanskog Carstva u Africi općenito te Ugandi posebno“.⁹⁷

Mnogo je stvari o njemu podložno nagađanjima. Počevši od njegova datuma, godine i mjesta rođenja, preko odnosa s roditeljima u djetinjstvu pa sve do priključivanja vojsci King's African Rifles. Detaljnije i točnije informacije o njegovu životu poznatije su tek od kada je počeo obnašati funkciju predsjednika. Iako nema toliko poznatih informacija o ranom periodu njegova života, u nastavku ovoga poglavlja pokušat će se dati približan odgovor na nekoliko pitanja: kada i gdje je rođen, tko su mu bili roditelji, kako je izgledalo njegovo djetinjstvo i je li u djetinjstvu počeo pokazivati sadističke crte ličnosti? Sve ovo potrebno je za kasnije razumijevanje njegova ponašanja koje se može označiti kao „normalno“ ili „nenormalno“.

Različiti autori literature navode drukčije podatke kada su u pitanju datum, godina i mjesto Aminova rođenja. Robert S. Robins i Jerrold M. Post navode podatak da je rođen 1. srpnja 1928. godine.⁹⁸ S druge pak strane Mark Leopold u svojoj knjizi priznaje da je puni datum njegova rođenja sporno pitanje. On zato bilježi da je Amin rođen između 1925. godine i 1928. godine.⁹⁹ Mjesto njegova rođenja zapravo je još veća enigma. Prema Leopoldu, rođen je najvjerojatnije u blizini manjega grada Koboko u blizini granice Ugande i Konga te Sudana. Međutim, neki povjesničari tvrde da on uopće nije rođen u Ugandi. Razlog za ovu smetenost i teškoće prilikom određena mjesta i datuma rođenja može se pronaći u samome Aminu. Naime, kada god bi ga netko pitao za ove podatke on bi davao različite izjave. Svojem prvom biografu, Judithu Listowelu, priznao je da ne zna kada je rođen, ali zna da se rodio u nekome selu pokraj

⁹⁵ Mark Leopold, *Idi Amin: The Story of Africa's Icon of Evil*, (London: Yale University Press, 2020.), 1.

⁹⁶ „Amin, Idi Dada Oumee“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 14. 6. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/amin-idi-dada-oumee>.

⁹⁷ Robert S. Robins i Jerrold M. Post, *Political Paranoia: The Psychopolitics of Hatred*, (London: Yale University Press, 1997.), 256. Mrežno izdanje, pristup ostvaren 14. 6. 2024. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt1dszrs.14>.

⁹⁸ Robins i Post, „Paranoia in Power“, 257.

⁹⁹ Leopold, *Idi Amin*, 2.

grada Koboka u oblasti Zapadnoga Nila u Ugandi. Rekao je i da misli da ima 46 godina u trenutku razgovora, što bi značilo da je rođen 1926. godine. Međutim, kasnije su proširene glasine da je određenje njegova porijekla problematično jer se sa sigurnošću nije znalo tko mu je otac. To otvara pitanje o porijeklu njegovih roditelja.¹⁰⁰

Aminova majka bila je Aisha Chumaru Aate za koju se ne može sa sigurnošću reći potječe li iz plemena Kakwa ili Lugbara. Različiti izvori njezino zanimanje tumače na drukčije načine. Prema jednim, bila je primalja i iscjeliteljica, a prema drugima prostitutka i vještica. Navodi se da je bila druga supruga Aminova oca, a Amin joj je bio drugi sin.¹⁰¹ Aminovim ocem smatra se Andreas Nyabire, porijeklom iz plemena Kakwa.¹⁰² Prema navedenome moglo bi se zaključiti kako Idi Amin dolazi iz plemena Kakwa ili Lugbara, ali zbog špekulacija o zanimanju njegove majke zapravo je upitno tko mu je otac. Prema nekim izvorima Aisha je bila na dvoru u kraljevstvu Bugande jer kraljica nije mogla ostati trudna. Kao iscjeliteljica boravila je na dvoru neko vrijeme i zbog toga su se proširile glasine da bi Aminov otac zapravo mogao biti kralj Bugande, Daudi Chwa.¹⁰³

Aminovo formalno obrazovanje bilo je svedeno na minimum. Smatra se da je vjerojatno završio dva razreda osnovne škole, ali ne više od toga. Zbog toga ga se i kao odraslu osobu smatralo jedva pismenim.¹⁰⁴ Što se tiče ostatka opisa njegova ponašanja u djetinjstvu, iznimno je teško razlučiti povijesnu zbilju od izmišljenih priča. Osoba pod pseudonimom Joseph Kamau opisala je Aminovo djetinjstvo navodeći kako je kao dijete u igri s drugom djecom Amin ispoljavao izrazito agresivno ponašanje te da ga se jako lako moglo naljutiti. Dalje navodi kako se već s 12 godina uzdigao do uloge vođe među seoskom djecom i da je tada počeo pokazivati sadističke sklonosti na način da bi stisnuo rukom genitalije djeteta koje bi mu se suprotstavilo.¹⁰⁵ Ipak, za navedeno nema većih dokaza u literaturi jer se o njegovom djetinjstvu ne zna dovoljno. Upravo zbog toga Idi Amin Dada iznimno je izazovan za opisivanje i analizu kroz prizmu povijesti emocija – ne može se sa sigurnošću reći što je istina, a što laž izmišljena za popularizaciju njegova lika.

¹⁰⁰ Leopold, *Idi Amin*, 25.

¹⁰¹ *Isto*, 33.

¹⁰² Lucija Kapural, „Idi Amin Dada: afrički krvnik i Titov prijatelj“, *History info*, 27 (2023): 53.

¹⁰³ Leopold, *Idi Amin*, 33.

¹⁰⁴ Robins i Post, „Paranoia in Power“, 257.

¹⁰⁵ Leopold, *Idi Amin*, 49.

6.1. Naslijeđe

Kada se nečije ponašanje želi opisati kao „normalno“ ili „nenormalno“, to se može učiti isključivo u odnosu na tradiciju i standard kulture iz koje individua dolazi. Obilježiti Aminovo ponašanje kao „nenormalno“ prema stavovima zapadnjačke kulture 21. stoljeća bilo bi pogrešno. Iz tog razloga Kay Phillips naglašava kako je nužno upoznati se s ponašanjem bugandskih kraljeva. Taj bi pregled mogao pružiti razumijevanje, ali i omogućiti predviđanje Aminovoga ponašanja na vlasti, osobito kada su u pitanju međunarodni odnosi.¹⁰⁶ Međutim, prije pregleda djelovanja kraljeva Bugande, potrebno je razumjeti i običaje plemena iz kojih Amin potječe.

U Kakwa plemenu (iz kojega navodno potječu njegovi otac i majka) dolazilo je do žrtvovanja životinja i ljudi, a nerijetko se upražnjavao i kanibalizam. Literatura sva plemena Zapadnoga Nila (Kakwa, Nubi, Lugbara) uglavnom opisuje kao primitivna i nasilna. Vjerovali su u nadnaravno i u obraćanje duhova putem snova. Osim toga, poznati su po brutalnim ubojstvima, sadističkoj brutalnosti, nedostatku obrazovanja i trovanju neprijatelja.¹⁰⁷ U kojem god od navedenih plemena da je bio rođen, činjenica je da je njegova rodna regija (Zapadni Nil) imala „jednu od najviših stopa ubojstava na svijetu“. ¹⁰⁸

Kada je riječ o bugandskom naslijeđu, važno je istaknuti nekoliko stvari. Bugandski kralj imao je mnogo sinova i mnogo žena. Kada bi novi kralj naslijedio oca, dao bi ubiti svu braću i polubraću. U literaturi se ova praksa naziva humanom jer se bez sadističke okrutnosti kralj rješava potencijalnog zahtjeva za prijestolje od strane braće. Kralj je imao apsolutnu moć, ubijao je podređene zbog nespretnosti ili jednostavno iz hira. U kraljevstvu je nerijetko dolazilo do samoubojstava ili dobrovoljnih žrtava radi zaštite kralja i odavanja simboličke počasti. Vjerovali su da mu time okrepljuju duh. U literaturi se više puta naglašava kraljevo pravo na hirovita i proizvoljna ubojstva. Što se tiče vanjske politike, vladari Bugande redovito su pokretali vojne ekspedicije za proširenje teritorija. Prosječno, vojne su napade organizirali jednom godišnje.¹⁰⁹ Sve navedeno ukazuje na „stereotipni prikaz afričkog muškarca

¹⁰⁶ Kay Phillips, „The 'Normality' of Idi Amin.“ *Worldview* 20 (1977.), no. 12: 32. Pristup ostvaren 15. 6. 2024. <https://doi.org/10.1017/S008425590002307X>.

¹⁰⁷ Leopold, *Idi Amin*, 47-48.

¹⁰⁸ *Isto*, 258.

¹⁰⁹ Phillips, „The 'Normality'“, 32.

(animalistički, nasilan, nerazvijen, neobrazovan, hiperseksualan, opasan, iracionalan)“ koji je suprotnost bijelom, zapadnjačkom čovjeku.¹¹⁰

Za gotovo sve od gore navedenih opisa plemenskog života i kraljevske figure Bugande može se pronaći primjer i u ponašanju Idi Amina Dade. Za početak, Henry Kyemba, Aminov tajnik, u svojoj je knjizi posvećenoj Aminu napisao kako je Amin kanibal.¹¹¹ Tu priču podupire i činjenica da je, kako prenosi Lucija Kapural, Amin izjavio sljedeće: „Laž je da sam kušao meso političkih protivnika. Samo jednog sam pojeo, a ostale sam bacio gladnim krokodilima.“¹¹² Da je vjerovao u nadnaravno i da su mu se u snu „ukazivali“ duhovi potvrđuje i njegova izjava da je iz Ugande protjerao Azijate jer mu je Bog u snu rekao da to učini.¹¹³ Hiperseksualnost koja se veže uz kraljeve Bugande povezuje se i s njim. Kapural u članku navodi kako se ženio sedam puta i da je imao 40 djece.¹¹⁴ O Aminovim proizvoljnim ubojstvima govore Robins i Post, navodeći broj ubijenih tijekom njegove vladavine. U periodu od 1971. do 1979. godine stradalo je otprilike 370.000 ljudi Ugande od populacije 11,5 milijuna stanovnika.¹¹⁵ Posljednja stavka koja će se iznijeti kako bi se Aminovo ponašanje povezalo s Bugandom je i želja za proširenjem teritorija. Nekoliko je puta pokazao želju za napadom susjeda, a Phillips tvrdi da se ne bi dvoumio prilikom napada samo da je imao potrebne resurse (novac, oružje i dovoljan broj vojnika).¹¹⁶ Na opisane se načine dokazuje kako je Aminovo djelovanje povezano s naslijeđem koje ga prati, osobito ako se u obzir uzme činjenica potencijalne mogućnosti da mu je otac kralj Bugande, a on je za tu mogućnost znao.¹¹⁷ Međutim, ono što je Aminu omogućilo sve navedeno djelovanje bila je moć, a do moći je došao vojnim putem.

6.2. Nježni div u vojsci

King's African Rifles (KAR) vojni je odred formiran 1902. godine.¹¹⁸ Njihov zadatak bio je održavanje mira. Preciznije rečeno, sprječavali su međuplemenske sukobe, suzbijali kriminal (ponajviše krijumčarenje i krađu stoke) i gušili pobune gerile protiv britanske vlasti

¹¹⁰ Leopold, *Idi Amin*, 8, 10-11.

¹¹¹ *Isto*, 257.

¹¹² Kapural, „Idi Amin Dada“, 54.

¹¹³ Robins i Post, „Paranoia in Power“, 260.

¹¹⁴ Kapural, „Idi Amin Dada“, 55.

¹¹⁵ Robins i Post, „Paranoia in Power“, 257.

¹¹⁶ Phillips, „The 'Normality'“, 32.

¹¹⁷ Leopold, *Idi Amin*, 33.

¹¹⁸ *Isto*, 56.

(poput Mau-Mau ustanka u Kongu). Većinu ovih problema rješavali su zastrašivanjem, grupnim kažnjavanjem ili vrlo neugodnim nasilnim ispitivanjem o aktivnostima.¹¹⁹ Upravo je u tim okolnostima Idi Amin započeo svoju vojnu karijeru, priključivši se KAR-u. Iako neki autori literature smatraju da se Amin pridružio vojsci zbog svojih sadističkih tendencija kako bi ih ondje lakše mogao iskazati, Leopold se s time ne slaže. On priključivanje vojsci tumači kao pokušaj olakšavanja života jer da to nije učinio, morao bi preživljavati baveći se teškim fizičkim radom i živio bi u siromaštvu. Upravo je u vojsci stekao reputaciju koja je govorila o njegovoj „snazi, nasilju, nedostatku inteligencije te lakrdijskom smislu za humor“.¹²⁰

Zapisi iz vojske ukazuju na to da se prijavio za pomoćnog kuhara u KAR-u 1946. godine. Britanci su nerijetko regrutirali ljude iz manjinskih populacija u KAR tako da se to nije smatralo neuobičajenim. Vrlo brzo, Amin je osvojio svoje nadređene entuzijazmom i željom da im udovolji. Zbog svoje fizičke pojave opisivali su ga kao „prijateljski nastrojenog, nježnog diva koji je uvijek bio veseo i dobro raspoložen“. U to vrijeme, Amin je bio visok preko 190 centimetara i težio je oko 104 kilograma. Ta fizička pojava i snaga koju je posjedovao omogućila mu je da postigne titulu prvaka Ugande u boksu u teškoj kategoriji. Ona je također pridonijela oduševljenju Britanaca prema njemu, ali i afričkih kolega. Robins i Post prenose nekoliko svjedočanstava koje su dali Aminonovi kolege o njemu. Već spomenuti Henry Kyemba, Aminov tajnik, izjavio je kako je „licem u lice opušten, jednostavan i šarmantan, izgleda nesposoban za činjenje zla ili odobravanje bilo kakvog zločina“.¹²¹

Borbena sposobnost omogućila mu je konkretnije sudjelovanje u vojnim akcijama KAR-a. Tada je stekao posebnu reputaciju zbog brutalnosti koju je pokazao. Međutim, kada bi vodio svoje akcije, njegovi kolege tvrde da su prelazile granice dopuštenoga. Zbog jednog krvavo ugušenog ustanka trebao je biti izveden pred vojni sud 1962. godine. To se nije dogodilo jer je guverner Ugande Walter Coutts, u dogovoru s budućim predsjednikom Ugande Miltonom Oboteom, odlučio da slučaj neće biti nastavljen. Razlog za to bila je činjenica što je Amin bio jedan od samo dvojice ljudi iz Ugande koji su trebali dobiti visoku vojnu poziciju u novoj, Oboteovoj vladi. Umjesto da ga se osudi za masakr, Amin je bio unaprijeđen iz vojnog narednika u bojnika.¹²²

¹¹⁹ Robins i Post, „Paranoia in Power“, 257.

¹²⁰ Leopold, *Idi Amin*, 53, 55.

¹²¹ Robins i Post, „Paranoia in Power“, 258-259.

¹²² *Isto*, 258.

6.3. Sadizam, narcizam, paranoja

Amin je vojnim udarom svrgnuo s vlasti Obotea i postao je novi predsjednik Ugande te zapovjednik oružanih snaga 1971. godine.¹²³ Različiti autori literature koja se bavi opisom Aminova života slažu se s izjavom da je on od tog trenutka počeo iskazivati sadističke, narcističke i paranoidne tendencije. Iz tog razloga, u ovom će se manjem poglavlju opisati tri crte ličnosti koje je Amin navodno imao, a sve tri bit će uvertira u posljednje manje poglavlje koje će govoriti o teretu kojeg je nosio kao neobrazovana osoba. Na taj će se način doći i do same srži cijele priče o Idi Aminu – što je kao osoba skromnoga porijekla činio kako bi se zaštitio od osjećaja straha koji je bio produkt manje vrijednosti koja ga je pratila kroz život?

Lucija Kapural u svojem članku navodi sljedeće: „Nakon uspješnog gušenja pobune kenijskog plemena Mau Mau, dobio je čin narednika; nedugo nakon toga postaje poručnik. U tom svojstvu, pružila mu se prilika da iskaže urođeni sadizam.“¹²⁴ Navedena je tvrdnja netočna zato što sadizam ne može biti urođen. Nije u potpunosti jasno je li Kapural mislila na sadizam seksualne naravi ili sadistički poremećaj ličnosti, ali u kojem god da je smjeru bilo iskazano, to razmišljanje svakako nije ispravno. Potvrdu za ovaj navod može se pronaći u knjizi Dražena Begića, *Psihopatologija*. Pogleda li se etiologija sadizma kao seksualnog poremećaja, Begić ističe da je uvjetovan naslijeđem i to „seksualnim zlostavljanjem, patološkim obiteljskim i partnerskim odnosima, hormonalnim poremećajima...“. S druge pak strane, etiologija sadističkog poremećaja ličnosti temelji se na psihodinamskoj¹²⁵ teoriji te se on objašnjava kao „regresija i fiksacija na pregenitalnu ili genitalnu fazu“.¹²⁶ Etiologija obaju poremećaja ne navodi da se oni stječu rođenjem pa se tako može reći da Idi Amin nije rođen sa sadističkom crtom ličnosti već ju je razvio tijekom života. U tom kontekstu zaključuje se kako je njegov sadizam najvjerojatnije produkt naslijeđa plemena u kojem je odrastao te bugandskih običaja kojima je bio izložen.

Aminov sadizam tema je koja zaokuplja pažnju velikom broju znanstvenika, ali i ljudi koje jednostavno zanimaju mračne teme ljudske psihe. Iz tog razloga postoji mnogo priča o monstruoznim djelima koje je činio, ali se na kraju ispostavlja da one uopće nisu istinite. Naprimjer, postoji navod da je 1976. godine došlo do masakra studenata na kampusu

¹²³ „Amin, Idi Dada Oumee“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 16. 6. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/amin-idi-dada-oumee>.

¹²⁴ Kapural, „Idi Amin Dada“, 53.

¹²⁵ Psihodinamski pristup označava dinamičku analizu međuljudskih odnosa.

¹²⁶ Begić, *Psihopatologija*, 367., 384.

Sveučilišta Merkerere. Novinski izvještaj bio je poprilično detaljan, opisano je točno mjesto gdje se masakr odvio, procijenjen je broj stradalih studenata te se detaljno opisuju grozote koje su se ondje odvijale (npr. odsijecanje grudi studenticama itd.). Kasnije se ispostavilo da je ta priča izmišljena.¹²⁷ Ono što je istinito jest da je provodio sličnu sadističku praksu koja je već opisana na primjeru Staljina – izgledao bi kao topla osoba i brinuo bi o dobrobiti svojih gostiju koje bi pozvao kod sebe na večeru. Tako bi se oni na večeri osjećali sigurno, a nakon večere bi ih mučio do smrti.¹²⁸ Analiza literature jasno ukazuje na to da je Aminova ličnost neupitno imala neke sadističke tendencije. Smatra se da su oni „sretni“ zatočenici bili jednostavno strijeljani. Puno su češće pronalazeni leševi s čavlima probijenim kroz čelo, a nerijetko su omogućavali zatvorenicima da „kupe“ priliku za samoubojstvo. To samoubojstvo morali bi počinuti pomoću britvice, ali nisu smjeli prerezati zapešća. Zadatak bi im bio razbiti britvice i tako ih usitniti te ih onda pojesti.¹²⁹ O temi Aminova sadizma postoje i svjedočanstva ljudi koji su bili u njegovoj bliskoj okolini. Njegov tajnik Henry Kyemba rekao je kako je sadizmu podvrgavao ljudska tijela i posmrtno. Navodi da je to potvrđeno jer su liječnici u bolnici u Ugandi, kada bi primili tijelo na obdukciju, svjedočili o unakaženosti istih (nedostajala bi im jetra, nos, usne, oči, genitalije...). Osim toga, Henry tvrdi da mu je Amin priznao kako je probao ljudsko meso.¹³⁰

Narcizam i paranoja u Aminovom slučaju idu jedno s drugim. Više autora njegovu vlast obilježavaju kao grandioznu i brutalnu. Impulzivnost je također bio epitet koji se povezivao s njegovom ličnošću – ona je rasla kako je rasla i njegova moć. Proporcionalno, što je dulje bio na čelu države, to je bio impulzivniji. To bi značilo da je svoju paranoju projicirao i na cijelu naciju koju je vodio. Bio je paranoičan i bojao se zavjera, atentata i udara za nasilno preuzimanje vlasti. Zbog toga je stradalo mnogo nevinih ljudi. Iz tog razloga paranoju je mogao prenijeti i na narod koji je vodio – ni oni se onda ne osjećaju sigurno jer nisu sigurni tko je sljedeći na redu za ubojstvo. Robins i Post navode mnogo paranoidnih komponenti Aminove vladavine: pretjerani strah od zavjere, neprestana sumnja i strah od gubitka autonomije, neprijateljski nastrojen prema ljudima u okolini, zablude...¹³¹ Međutim, na početku vlasti nije iskazivao ovakav tip ponašanja. Prvih nekoliko mjeseci njegove vladavine mnogi autori nazivaju „fazom medenog mjeseca“. Narodu je obećao niže poreze, bolji odnos sa susjednim

¹²⁷ Ali A. Mazrui, „Between Development and Decay: Anarchy, Tyranny and Progress under Idi Amin.“, *Third World Quarterly* 2 (1980.), no. 1: 45-46. Pristup ostvaren 16. 6. 2024., <http://www.jstor.org/stable/3990752>.

¹²⁸ Robins i Post, „Paranoia in Power“, 259.

¹²⁹ *Isto*, 263.

¹³⁰ Leopold, *Idi Amin*, 14.

¹³¹ Robins i Post, „Paranoia in Power“, 244., 256., 258.

zemljama, a odlučio je i da se ostaci bivšeg vrhovnog poglavara Bugande, koji su se nalazili u Londonu, prenesu u Ugandu kako bi se obavio tradicionalni ukop. Ipak, kako je vrijeme prolazilo, on je počeo iskazivati impulzivnost, neorganiziranost, sadizam i grandioznost. Titula koju si je dodijelio, a koja je navedena na početku poglavlja o njemu, ukazuje na duboko usađenu patologiju njegove ličnosti te na nesigurnost koja se nalazi u pozadini te pretjerane veličine. Kako bi ukazao na svoju veličinu onima oko sebe činio je razne stvari koje bi ga uvećale u očima drugih ljudi. Naprimjer, prema riječima Robinsa i Posta, izjavio je da se smatra „najmoćnijom figurom na svijetu“. Osim toga, kako bi pokazao svoju važnost, zahtijevao je da svaki britanski građanin koji ga želi vidjeti mora kleknuti pred njim. Također, imao je odrede starijih Britanaca koji su ga nosili ulicama na sedam stolica, a tada je težio više od 130 kilograma. Taj grandiozni stav sugerira na zaključak kako se ispod fasade kojom se hvalisao i razmetao nalazio ugroženi i bespomoćni čovjek čiji je krhki ego mogla spasiti samo grandioznost širokih razmjera.¹³² Kada se osoba ponaša na ovakav način i štiti svoj ego, uglavnom se može detektirati izvor zbog kojeg do takvog ponašanja i dolazi. Kod Idi Amina pretpostavlja se da je to osjećaj manje vrijednosti zbog nedostatka obrazovanja i skromnog porijekla.

6.4. Teret neobrazovanog čovjeka

Nepobitna je činjenica da Amin nije imao iskustvo za obnašanje titule apsolutnog vladara zemlje. Jednostavno nije bio pripremljen za to. Upravo iz razloga što nije bio adekvatna osoba za tu funkciju, krivio je druge za sve teškoće s kojima se susreo tijekom vladavine. Izvana, to se vidjelo kao iskazivanje paranoje i grandioznosti. Svi oni koji su bili bolji ili sposobniji u nečemu od njega smatrani su prijetnjom. Zbog toga je 1972. odlučio izbaciti azijsku zajednicu iz Ugande. Ta manjina brojala je oko 80.000 ljudi i dominirali su poslovima u Ugandi. Međutim, iako su bili profesionalna i sposobna radna zajednica, smetali su Afrikancima jer su ih povezivali s bivšom britanskom vlašću. Njihovi su poslovni uspjesi bili osobit trn u oku Ugandanima, a samim tim i Aminu. Bogatstvo ih je činilo represivnom metom, bili su smatrani bahatim izrabljivačima. Oni koji nisu dobrovoljno otišli iz zemlje bili su

¹³² Robins i Post, „Paranoia in Power“, 259-260.

eliminirani.¹³³ Taj Aminov potez, zbog niske razine obrazovanja iz polja ekonomije, doveo je do ekonomskog kolapsa u zemlji.¹³⁴

Osim neznanja iz polja ekonomije, njegovo je djelovanje pokazalo i neznanje iz polja politike. Ianu Grahamu, komandantu jedne britanske vojne jedinice, priznao je kako ne može pratiti rasprave, objašnjenja i pitanja britanske vlade i novinara te ga je molio da mu ih Graham pojednostavljeno prepriča. Također, jedan je od Aminovih ministara izjavio kako ovaj ne može sjediti dugo u uredu i usredotočiti se na neku važnu temu više od nekoliko sati. To je izjavio na sljedeći način: „Njemu je nemoguće... shvatiti što se događa s političkog stajališta.“ Diplomatski neuspjesi i oni unutar zemlje povećali su stres koji je vjerojatno svakako osjećao, a to je pridonijelo paranoidnoj i narcisoidnoj psihopatologiji. Nije mogao podnijeti kritiku, a za neuspjehe su bili krivi svi oko njega. Zbog nedostatka obrazovanja i vjerojatno manjka inteligencije, pretpostavlja se da je često bio izložen kritikama od strane obrazovane mase. Moguće je da se često suočavao s činjenicom da nije dovoljno dobar za funkciju koju obnaša, a intelektualci su ga vjerojatno najčešće kritizirali. Zato je likvidirao obrazovnu klasu jer mu je ona predstavljala prijetnju i mogla ga je razotkriti te poniziti u javnosti pred narodom.¹³⁵

Još jedan od razloga zbog kojeg se može pomisliti kako je obrazovanu masu smatrao prijetnjom jest činjenica da ga je upravo ta skupina javno ponizila. Još za vrijeme vladavine Obotea, 1966. godine, Amin je kao tadašnji načelnik stožera bio pozvan da održi govor na Sveučilištu Merkerere. Promatrači su izjavili da je Amin bio prestravljen publikom, znojio se od straha jer su mu se studenti rugali. Prema tome, čišćenje intelektualaca koje je provodio bilo je motivirano željom da eliminira psihološku prijetnju i smatrao je da, ukoliko eliminira intelektualce, eliminirat će i kritiku. O tome svjedoči i Patrick Marnham, novinar koji je živio u Aminovoj Ugandi. Šest godina nakon Aminova pada napisao je: „Gledajući unatrag Aminovih dana, to su bili njegovi strah i mržnja prema educiranim ljudima koji su bili najkarakterističniji i najnepredvidljiviji aspekti njegove vladavine.“¹³⁶

Do kraja 1950-ih godina Amin je vodio život slušajući naredbe drugih ljudi koji su istinski vjerovali da je glup. Također su ti isti ljudi smatrali da se glupe ljude može lakše kontrolirati. To je mogao biti i jedan od razloga zašto mu je Obote dodijelio tako visoku funkciju. U tim je okolnostima Amin, svjesno ili nesvjesno, usavršio osobnost koja ga je učinila

¹³³ *Isto*, 256., 259-260.

¹³⁴ Leopold, *Idi Amin*, 2.

¹³⁵ Robins i Post, „Paranoia in Power“, 261-262., 265.

¹³⁶ *Isto*, 262-263.

dragim njegovim britanskim nadređenima. Smatrali su ga poštenim, ne baš inteligentnim vojnikom, odanim, hrabrim i jakim. Vjeruje se da se Amin nerijetko pretvarao da je glup kako bi zavarao neprijatelje. Formalno obrazovanje nije imao, ali ne može se sa sigurnošću govoriti o pomanjkanju intelektualnih sposobnosti. Iz tog je razloga mogao osjetiti prijezir prema onima koji su ga smatrali doista glupim i zato ih je kažnjavao.¹³⁷

¹³⁷ Leopold, *Idi Amin*, 85.

7. Fidel Castro

Fidel Castro bio je kubanski revolucionar i državnik. Godine 1959. postao je predsjednik vlade, a 1976. predsjednik države. Po zanimanju je bio odvjetnik što je možda doprinijelo njegovom govornom umijeću.¹³⁸ Kako bi se detaljnije objasnile okolnosti u kojima je Castro držao svoje značajne govore, potrebno je ukratko opisati povijest Kube neposredno prije revolucije 1958., a potom i samu revoluciju.

Španjolska kolonijalna vlast na Kubi zamijenjena je američkom. Marina Lemačić u svojem članku „Kubanska revolucija“ navodi interese koje je SAD imao za uspostavljanje vlasti na Kubi. Prije svega, riječ je bila o geografskom položaju – Kuba je najveći otok na Antilima, od svih karipskih otoka najbliži je kontinentalnoj Sjevernoj Americi. Osim toga, šećer je bio najistaknutija sirovina u Kubi od čega je SAD također imao i ekonomske koristi. Međutim, nezadovoljstvo Kubanaca sve je više raslo, stoga su Amerikanci odlučili 1902. godine proglasiti neovisnu Republiku Kubu. Ona je za cilj imala smirivanje tenzija, ali to se nije dogodilo jer su Plattovim amandmanom omogućili svoje uplitanje u kubansku politiku. To su pokušali opravdati potrebom za osiguravanjem mira te zaštite slobode ljudi i imovine, ali bezuspješno. Ni to nije donijelo mir već je nezadovoljstvo sve više raslo, osobito među mladom populacijom. Tenzije su vjerojatno dosegnule vrhunac ponovnim dolaskom na vlast Fulgencija Batiste. Bio je predsjednik Kube od 1940. do 1944. godine, a na idućim je izborima izgubio. Godine 1952. ponovno je došao na vlast nakon što je izveo državni udar te je uveo diktaturu pod zaštitom SAD-a. Stanje je na Kubi bilo sve gore i narod je bio sve nezadovoljniji jer je rastao jaz između siromašnog i srednjeg sloja stanovništva. Toga je bio svjestan i Fidel Castro koji je Batistin državni udar vidio kao priliku za napad, budući da nije demokratski preuzeo vlast već državnim udarom. Zajedno s pristašama, Castro 1953. godine napada važnu vojarnu, ali biva uhićen. Tada na optuženičkoj klupi drži govor koji će biti analiziran u jednom od narednih poglavlja. Iz zatvora izlazi dvije godine kasnije te s bratom Raulom nastavlja planirati revoluciju, ali u Meksiku. Ondje im se pridružio sve veći broj ljudi, uključujući i Ernesta Che Guevaru.¹³⁹

Castro je svojim govorima privukao veliki broj ljudi te na koncu dolazi do građanskog rata. Konačnu pobjedu pobunjenika obilježila je pobjeda u bitci kod Santa Clare koju je predvodio Che Guevara. Lemačić navodi kako se službenim krajem revolucije smatra ulazak

¹³⁸ „Castro Ruz, Fidel“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 19. 6. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/castro-ruz-fidel>.

¹³⁹ Marina Lemačić, „Kubanska revolucija.“ *Essehist* 3 (2011), br. 3: 95-96. Pristup ostvaren 19. 6. 2024., <https://hrcak.srce.hr/184616>.

pobunjenika u Havanu 8. 1. 1959. godine. Narod je s oduševljenjem dočekaao Castra i suborce koji su srušili Batistinu vlast, a Castro se već tada smatrao nacionalnim herojem. Dan kasnije održao je govor na radiju koji će također kasnije biti analiziran. Ono što je još važno za istaknuti jest činjenica da je ova socijalistička revolucija na Kubi drukčija od ostalih u svijetu. Uzme li se za primjer Oktobarska revolucija u Rusiji, može se zaključiti kako su ju pokrenuli komunisti koji su potom organizirali novu vlast, a to na Kubi nije slučaj. Castro je revoluciju pokrenuo vodeći se idejom slobode i neovisnosti Kube bez strane vlasti. Komunizam je kao ideologija izrastao naknadno. Svojim retoričkim sposobnostima pridobio je masu da mu se pridruži što je jednim dijelom zaslužno za uspješnost revolucije.¹⁴⁰

7.1. Kako političari manipuliraju?

Kako bi se mogla bolje razumjeti analiza nekoliko govora Fidela Castra, potrebno je dati teorijsku podlogu o manipulaciji kojom se koriste političari tijekom održavanja istih. Gabrijela Kišiček i Davor Stanković u svojoj su knjizi dali detaljnu analizu manipulativnih tehnika za kojima posežu političari, gotovo svakodnevno. Oni smatraju da političari jednostavno ovise o svojim govorničkim sposobnostima, a nedostatak istih prikrivaju raznim manipulativnim „smicalicama“ koje slušatelji ponekad čak i ne uočavaju. Prije svega, potrebno je prepoznati dobrog govornika/političara. Kišiček i Stanković dobrim govornikom smatraju onoga koji ima „dobar argument na protuargument, koji zna kako započeti govor, kako ga završiti, kako zainteresirati publiku, kako ju uvjeriti“, a na koncu i da govori istinite tvrdnje. Retorika se može smatrati sposobnošću koja u krivim rukama može postati oružje. Govorima se mogu izazvati ratovi, manipulirati masom, širiti mržnja, pozivati na nasilje itd. Grubo, političare se može podijeliti u dvije vrste govornika. Prvi su oni za koje se može reći da jednostavno govore „lijepo“. U tom slučaju slušatelji neće biti fokusirani na temu o kojoj govornici govore već će samo slušati i uživati u njihovoj sposobnosti da govore snažnim glasom, jasnom dikcijom, bez zamuckivanja. Ovu vrstu govornika masa sluša kao da je „hipnotizirana“. Druga su vrsta oni koji govore „logički, stručno, pametno“, ali govore „tiho, nesigurnim glasom, uz mnogo stanki, zamuckivanja“. Kišiček i Stanković smatraju da dobar politički govornik treba imati oboje, dakle „i sadržaj i izvedbu“.¹⁴¹

¹⁴⁰ Lemaić, „Kubanska revolucija“, 96-97.

¹⁴¹ Gabrijela Kišiček i Davor Stanković, *Retorika i društvo*, (Zagreb: Naklada slap, 2014), 9-11.

Iako su uglavnom dobri retoričari, političari nerijetko naprave pogreške tijekom izvedbe govora, a to nadoknade „manipulativnim tehnikama“ koje osim za to, služe za uljepšavanje govora i još većeg pridobivanja pozornosti mase pred kojom govore. U tom će ih kontekstu biti spomenuto i opisano šest.

Mutatio controversiae prva je manipulativna tehnika i jednostavno rečeno, označava promjenu teme. Ukoliko političaru ne odgovara pitanje koje mu je postavljeno u okviru zadane teme, kako bi situaciju okrenuo u svoju korist ponudit će odgovor na drugu, sličnu ili potpuno različitu temu. Vrlo joj je bliska *red herring* tehnika koja u prijevodu znači „pogreška u argumentaciji“. Govornik u ovoj situaciji uvodi novu temu za koju smatra da je zanimljivija od zadane, ali na način da se zamjena tema uopće ne primijeti. Kišiček i Stanković za to daju sljedeći primjer – u Saboru se raspravlja o prevenciji nasilja među mladima, a ta se tema zamjenjuje temom o legalizaciji lakih droga. *Straw man* treća je tehnika i ona upućuje na pogrešno tumačenje tvrdnje, a ono je namjerno. Osim toga, ona označava i proširivanje tvrdnje o kojoj govori protivnik političara. *Argumentum ad misericordiam* temelji se na govoru koji ima za cilj izazvati sažaljenje kod slušatelja, tj. ovom se tehnikom želi djelovati na emocije onih koji slušaju. Pretposljednja tehnika jest *argumentum ad populum* što označava „tvrdnje masakrirane u činjenice“. U ovom slučaju političar u svojem govoru upotrebljava opće poznate, prihvaćene tvrdnje koje ljudi zapravo žele čuti. Naprimjer, to mogu biti tvrdnje poput „to je svima poznato..., svatko tko malo bolje razmisli znat će..., opće je poznato...“. Posljednja je tehnika *argumentum ad hominem*, što u doslovnom prijevodu znači „argument protiv čovjeka“. Ova tehnika ima veze s integritetom političara kojeg se njegovi protivnici trude potkopati. Nerijetko, političari se razmeću svojim znanjem, iskustvom, osvojenim nagradama itd., a taj je kredibilitet neprestano meta napada protivnika. Autori naglašavaju kako ova tehnika može i ne mora biti upotrijebljena ispravno. Naprimjer, ukoliko je neki političar nestručan u nekom polju za koje se pokušava prikazati stručnim, u redu je razotkriti tu nestručnost. Međutim, ovaj argument nije valjan ukoliko je usmjeren na npr. govornu manu političara, njegove privatne odluke koje nemaju veze s poslom koji obavlja, navike ili osobnost. Uz sve navedeno, važnom se manipulativnom tehnikom smatraju i „smicalice“ koje Kišiček i Stanković smatraju jednim od „glavnih sredstava političke komunikacije“. To upućuje uglavnom na nedovoljnu argumentiranost tvrdnji koje izreknu. Kao primjer loših tvrdnji izdvajaju neke poput treba iskorijeniti korupciju, treba povećati gospodarski napredak, treba raditi za dobrobit građana i slično. One su loše jer su preopćenite, svi slušatelji se već slažu s njima, nema potrebe za uvjeravanjem i nisu obrazložene. Bile bi valjane kada bi govornici ponudili argumente za njih

(statističke podatke, citate, primjere, činjenice...).¹⁴² Sve ove teorijske postavke bit će primijenjene u sljedećim poglavljima prilikom analize Castrovih govora.

7.2. „Mene će povijest odriješiti od grijeha.“

Kao što je već rečeno u uvodnom dijelu o Castru, u srpnju 1953. godine organizirao je vojnu pobunu protiv Batistine vlasti, napavši vojaru. Pobuna je bila neuspjela, uhićen je i podvrgnut suđenju koje se odvijalo u najvećoj tajnosti. Ondje je održao govor koji se smatra temeljnim dokumentom kubanske revolucije i osvajanja vlasti 1959. godine.¹⁴³ Održan je 16. listopada 1953. godine. U govoru se obraća direktno „časnom sudu“, sucu koji mu treba suditi zbog pobune koju je predvodio. Knjiga u kojoj se nalazi govor nosi naslov *Glasoviti govori* i preveden je na hrvatski jezik. Urednici su mu nadjenuli naslov „Mene će povijest odriješiti od grijeha“, što je zapravo posljednja, simbolična rečenica kojom Castro završava svoj monolog pred sućem.

„Časni sude: Ako u svojim srcima imate i mrvicu ljubavi prema svojoj domovini, ljubavi za ljude, za pravdu, pažljivo me poslušajte. Svjestan sam činjenice da ću biti ušutkan na mnogo godina. Ne sumnjam da će režim upotrijebiti sva sredstva kako bi sakrio pravu istinu.“¹⁴⁴

Ovim trima rečenicama Castro započinje svoje obraćanje sucu i već se može zaključiti kako će njegov govor obilovati primjerima tehnike *argumentum ad misericordiam*. Pozivajući suca da se prisjeti ljubavi prema domovini, ljudima i pravdi, pokušava svoj govor dovesti u konotaciju s pozitivnim emocijama koje pokušava pobuditi kod slušatelja. *Ad misericordiam* prisutan je zapravo svakih nekoliko rečenica i moglo bi se reći da je više od 50% ovoga govora okrenuto tome. Castro kod suca pokušava izazvati žaljenje, ali ne za njegovom sudbinom jer sudeći prema drugoj rečenici koju je izgovorio, on se sa svojom sudbinom pomirio. Žaljenje pokušava iznuditi za sudbinu Kubanaca koji će ostati pod Batistinom vlasti nakon njegova uhićenja. Zbog toga nekoliko puta spominje svoje „drugove i drugarice“ koji su bili podvrgnuti fizičkoj i psihološkoj torturi. Detaljno opisuje tehnike mučenja za kojima su posezali Batistini ljudi, ne izostavlja krvave detalje ili izrazito sadističko mentalno mučenje kojem su bile podvrgnute žene: „Obraćajući se potonjoj i pokazujući joj oko, rekli su: 'Ovo je oko tvoga brata. Ako nam ti ne kažeš ono što je on odbio reći, izvadit ćemo mu i drugo.' Ona, koja je brata

¹⁴² Kišiček i Stanković, *Retorika i društvo*, 12-14., 17., 19.

¹⁴³ Ivan Zadro i Božena Zadro, ur., *Glasoviti govori* (Zagreb: Naklada Zadro, 2001), 284.

¹⁴⁴ *Isto*, 284.

voljela više no išta na svijetu, dostojanstveno im je odvrtila: 'Ako ste mu izvadili jedno oko, a on ipak nije progovorio, ja ću još manje.'“ Ipak, ne može se reći da mu je ova manipulativna tehnika donijela ublažavanje kazne jer ga je sudac na koncu osudio na 15 godina zatvora.¹⁴⁵

Druga i najistaknutija manipulativna tehnika kojom se koristio bila je *argumentum ad hominem*, to jest potkopavanjem protivnika. Batistu i/ili njegove ljude nazivao je sljedećim pogrđnim nazivima: diktator, tiranin, zao, arogantan, bujica laži i kleveta, grub, mrski i odbojni jezik, ubojice, zločinačke ruke u kojima leži Kuba, predsjednik zločinac, lopov...¹⁴⁶ Već je rečeno kako se *ad hominem* može koristiti ispravno i krivo. Castro za ove epitete kojima opisuju tadašnju kubansku vlast ne navodi osobite argumente, samo ističe da je predsjednik dao ubiti veliki broj Kubanaca koje bi trebao štiti. Običnom čovjeku ovo je vjerojatno bio dovoljno dobar dokaz jer je narod rado pomagao Castru i revolucionarima. Može se reći da je ovim govorom planirao utjecati samo na suca, ali se utjecaj proširio.

„Mi smo Kubanci, a biti Kubanac znači imati svetu obvezu; ne ispuniti tu obvezu, značilo bi počiniti zločin, počiniti izdaju. Mi se ponosimo poviješću svoje domovine.“¹⁴⁷ Nužno je za uočiti kako Castro nerijetko u govoru rabi zamjenicu „mi“, referirajući se na njegove kolege revolucionare, ali i poistovjećuje se s narodom kojega sustav treba štiti. Može se pretpostaviti da je u očima suca htio biti ništa više nego Kubanac kojem se treba časno suditi, ali pri tom suđenju uzeti u obzir razliku prava i pravednosti. Pravno, Castra se tada moglo osuditi za vojni napad i pokušaj rušenja vlasti, ali to u njegovim očima vjerojatno ne bi bilo pravedno.

Straw man treća je manipulativna tehnika koja je bila često upotrebljavana u ovom govoru. Pri tome, ne misli se na pogrešno tumačenje rečenoga već na proširivanje. Castro je govor zapisan na tri stranice, no ima mnogo trotočki kojima se ukazuje na pokratu teksta. Iz tog se razloga može zaključiti kako je monolog, koji je održao pred sucem, bio iznimno dug. Iako nije priložena tužba prema kojoj mu se sudí, gotovo se sa sigurnošću može reći da je Castro ispričao puno više detalja, vjerojatno i onih ne toliko relevantnih za ovaj navedeni slučaj. To se možda može povezati i s tehnikom *mutatio controversiae* prema kojoj pokušava promijeniti temu. Iako se nalazi na suđenju za vojni udar koji je predvodio, više od pola monologa okrenuto je na govor o sadističkoj tiraniji Batiste.

¹⁴⁵ Zadro i Zadro, *Glasoviti govori*, 284-285.

¹⁴⁶ *Isto*, 284-286.

¹⁴⁷ *Isto*, 286.

Svoj govor završava sljedećim, upečatljivim, rečenicama:

„Znam da će boravak u tamnici za mene biti teži nego za ikoga drugoga, ispunjen svakodnevnim kukavičkim prijetnjama i svirepošću. No ja se tamnice ne bojim, kao što se ne bojim ni srdžbe bijednog silnika, koji je oduzeo život sedamdesetorici mojih drugova. Osudite me! Nije važno. Mene će povijest odriješiti od grijeha.“¹⁴⁸

Govor je počeo pokušavajući izazvati emociju ljubavi kod suca, a završava ga pokušajem buđenja samilosti uz dozu prkosa. Ističe neugodna iskustva koja će proživljavati u zatvoru, ali naglašava kako se hrabro može nositi s njima i podnijeti ih. Ponovno trenutnu vlast optužuje za ubojstva i zaziva suca da ga osudi i proglasi krivim. Posljednja rečenica ukazuje na to da je uvjeren u svoju veličinu i nevinost. Smatra se dovoljno vrijednim da ga povijest kao veličina „odriješiti od grijeha“. Može se reći da Castro nije u tom trenu imao dokaze za svoju nevinost, ali vrijeme je smatrao svjedokom. Pozivajući se na povijest bio je siguran da čini pravu stvar te da generacije kasnije njegovo djelovanje neće vidjeti kao zločinačko već čisto, s višim ciljem, kao stvaranje sigurne i slobodne Kube za Kubance.

7.3. „Varanje naroda uvijek donosi najgore posljedice.“

Drugi govor koji će biti analiziran, Castro je održao 9. siječnja 1959. godine. Kao i mnogi drugi, pohranjen je stranici *LANIC-a – Latin American Network Information Center*, koji je dio *Lozano Long* instituta za latinoameričke studije i Bensonove latinoameričke zbirke na Sveučilištu Teksas u Austinu. Održan je na radiju, dan nakon ulaska revolucionara u Havanu.

Kao što će se i prikazati, u ovome govoru prevladavaju emotivni argumenti više nego logički. To ne znači da ti argumenti nisu valjani. Kišiček i Stanković smatraju kako su oni jednako važni kao i logički. Ističu kako su validni, osobito kada se radi o političkim skandalima, vjerskim pitanjima ili međuljudskim odnosima. Slučaj rušenja Batistine vlasti i uspostave nove vlade na Kubi pripada skupini političkih skandala te međuljudskih odnosa. Osim toga, Castro se u govoru obraća svim ljudima koji slušaju radio, svom narodu za koji smatra da je konačno dobio dugo traženu slobodu. U tom je slučaju za očekivati da u govor unese emocije. Chaim Perelman, jedan od poznatijih retoričara 20. stoljeća, smatra kako je u raspravu o pitanju pravednosti ključno unijeti emocije, a Castro to i čini. Osim toga, emotivnim se argumentima

¹⁴⁸ Zadro i Zadro, *Glasoviti govori*, 286.

dokazuje unesenost osobe u neki problem, što kod publike može pobuditi osjećaj povjerenja da osoba koja govori ne laže.¹⁴⁹

„Narod sluša, revolucionari slušaju i vojnici čija je sudbina u tuđim rukama također slušaju.“ Na ovaj način Castro započinje svoj govor, što se može tumačiti kao inačica pozdrava slušateljima. Od početka do kraja, Castro narodu koji ga sluša ističe važnost istine. Na tom tragu, potkopao je i kredibilitet Batiste i to na sljedeći način:

„Govoriti istinu prva je dužnost svih revolucionara; varanje naroda uvijek donosi najgore posljedice. Pobunjenička je vojska dobila rat govoreći istinu. Kada smo bili poraženi, objavili smo to preko radija „Rebelde“. Zato želim nastaviti sustavno govoriti ljudima istinu.“¹⁵⁰

Na ovaj je način Castro narodu htio poručiti kako je i u najtežim trenucima bio iskren te da mu smiju u potpunosti vjerovati. Ako je s narodom podijelio poraz, podijelio bi sve. Nastavlja s korištenjem tehnike *argumentum ad hominem*:

„Narod je bio željan mira nakon razdoblja terora i revolucije. Narod je želio mir i slobodu, mir i pravdu, mir i ustavna prava; nije želio nikakvu drugu vrstu mira. Batista je, naprimjer, govorio o miru, ali nitko nije htio njegov mir, jer im on nije dao ono što su htjeli – mir bez diktature, bez zločina, bez cenzure i bez obmana.“¹⁵¹

Može se pretpostaviti kako je ovim dijelom govora želio navesti slušatelje na to da se osjećaju važnima, s obzirom na to da je cijeli ulomak posvetio navodima kao da razmišlja iz perspektive pripadnika naroda – što žele, s čime bi bili najsretniji, kako im omogućiti da se osjećaju sigurno u vlastitoj zemlji. „Nikada nećemo koristiti silu, jer pripadamo narodu. Štoviše, onog dana kada nas narod ne bude više želio, otići ćemo.“¹⁵² Uz osjećaj sigurnosti, narodu je ovim citatom upućeno da imaju pravo na slobodu izbora. Mogu birati tko će ih voditi i tko će biti na čelu njihove zemlje.

Već je rečeno kako je nužno da govornik ističe svoje kvalitete pred slušateljima, kako bi mu povjerovali. Isto je tako važno da iznosi argumentirane tvrdnje. U slučaju Castrovog preuzimanja vlasti, njegova djela njegovi su argumenti za izrečeno:

„Ovo je možda bila prva revolucija u povijesti svijeta u kojoj niti jedan zatvorenik nije ubijen – ovdje mora biti neki od mojih bivših zatvorenika – i u kojoj ranjeni nisu bili napušteni ili ubijeni. (...)“

¹⁴⁹ Kišiček i Stanković, *Retorika i društvo*, 24-25.

¹⁵⁰ <http://lanic.utexas.edu/project/castro/db/1959/19590109.html>, pristup ostvaren 23. 6. 2024.

¹⁵¹ *Isto*

¹⁵² *Isto*

Titula koju su mi dali moji suborci bila je titula bojnika i tu titulu nisam mijenjao iako smo dobili mnoge bitke, a čak i rat. I dalje sam bojnik i ne želim drugi čin.“¹⁵³

Naglašavajući da njegov govor sluša vjerojatno neki od zatvorenika koje nije mučio/ubio dokaz je ljudima da u njemu i njegovoj budućoj vladi ima milosti i da teže poštivanju ljudskih prava. Batisteov sadizam zamjenjuju toplinom i idiličnom vlašću, gotovo utopijom.

Već je utvrđeno kako *argumentum ad hominem* za cilj ima srušiti poštovanje protivnika koje narod osjeća za njega. Međutim, Castro je u jednom dijelu svog govora odlučno iznio na vidjelo nedostatke njegovih ljudi i sebe samoga:

„Naši ljudi nisu znali ništa o korištenju oružja (puški). Ni Raul ništa nije znao također – samo mu je bilo rečeno da zauzme položaj, ali on će napredovati. (...) Ista stvar je i s ministrima. Za nekoliko će mjeseci znati svoj posao, jer posjeduju ono najvažnije: želju da služe narodu. Možda nisu genijalci, ovdje nitko nije genij, ali budite sigurni da ovdje ima poštenja.“¹⁵⁴

Javno priznanje nestručnosti političkoga kadra koji treba voditi zemlju u normalnim bi okolnostima dovelo do negodovanja naroda. No u ovom je slučaju to priznanje imalo kontra efekt – vrlo je vjerojatno da je upravo ovakvim nastupom Castro zavrijedio poštovanje naroda. Jednostavnim psihološkim trikom pokazao je da nije ništa moćniji od ljudi koji ga slušaju. Svi su zajedno u tome i sve će ih vrijeme naučiti kako obavljati dužnost koja im je povjerena.

7.4. Utjecaj na emocije slušatelja

U ovom će se kratkom poglavlju usporediti emocije koje Fidel Castro svojim govorom pokušava izazvati prilikom obraćanja suca kao osobi koja odlučuje o njegovoj sudbini (1953.) te prilikom obraćanja narodu putem radija (1959.). S obzirom na to da je u prvoj situaciji riječ o tome što će se dogoditi s njegovim životom, za očekivati je da Castro poseže za govornim tehnikama koje za cilj imaju izazvati suosjećanje te pobuditi empatiju suca. Ne može se sa sigurnošću reći je li se nadao manjoj zatvorskoj kazni ili je pokušao navesti suca da dijeli njegovo mišljenje. U svakom slučaju, Castro je dobio 15 godina zatvora za svoje postupke i to je dokaz da kod suca nije uspio izazvati onoliku količinu empatije za koju bi se očekivalo da će njegov govor izazvati. Kada se obraća narodu, pristupa mu na drukčiji način nego kada je u

¹⁵³ <http://lanic.utexas.edu/project/castro/db/1959/19590109.html>, pristup ostvaren 23. 6. 2024.

¹⁵⁴ <http://lanic.utexas.edu/project/castro/db/1959/19590109.html>, pristup ostvaren 23. 6. 2024.

pitanju sud. Dok je kod suca nastupao kao čovjek kojemu treba zaštita i pomoć sustava da spasi državu, pred narodom nastupa kao njihov spasitelj i zaštitnik. Narod bi u tom slučaju trebao osjećati zahvalnost i poštovanje prema njemu te spokoj jer su konačno sigurni. I u jednom i u drugom slučaju Castro naglašava važnost istine. U prvom slučaju da samo on zna istinu zbog koje će ga se pokušati utišati, a u drugom govoru kao da je dobio priliku da ispriča tu istinu.

U prvom se govoru trudio više ocrniti Batistu, a u drugom to nije činio, kao da je vjerovao da sam narod vidi što je Batista činio i da im to nikako nije odgovaralo. I jedan i drugi govor može se reći da su ukrašeni istinom koja je iznesena na malo drukčije načine. Dok u prvom govoru Castro nastupa s više emocija, u drugom to kao da nije bilo potrebno jer je vlast srušena. U tom se trenutku svojim govorom stavlja na čelo mase bez vođe, nastupa kao staložena i smirena osoba koja vjeruje u slobodnu procjenu i razum pojedinca da će stati iza njega kako bi izgradili čistu i sigurnu te slobodnu Kubu. U prvom se govoru borio za svoju slobodu, a u drugom je tu slobodu ne samo dobio, nego u nju uključio i sve ostale sunarodnjake kojima govorom ulijeva nadu u to da nikada neće ostati bez nje jer su već dovoljno propatili, kao što je propatio i on sam.

8. Josip Broz Tito

Josip Broz Tito rođen je u Kumrovcu 1892. godine, a umro je u Ljubljani 1980. godine. Bio je revolucionar, državnik i vojskovođa. Već s 18 godina postaje članom Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije, a u to vrijeme počinje sve više istraživati socijalističku literaturu. Za vrijeme Prvog svjetskog rata, kao ratni zarobljenik, dospijeva u logor Kungur, gdje biva zaposlen na željeznici. Ondje se povezao s ruskim revolucionarima koji su ga približili boljševizmu i Vladimiru Iljiču Lenjinu. Godine 1920. postaje članom Komunističke partije Jugoslavije (dalje: KPJ). Osam godina kasnije, Bombaškim procesom, biva osuđen na 5 godina zatvora. Najviše vremena u zatvoru provodi iščitavajući djela o marksizmu i lenjinizmu, a osim toga rado je čitao i o društvenim znanostima. Izučavao je političku ekonomiju, filozofiju, povijest i vojne znanosti. Zbog svojih je izrazitih sposobnosti postao „vodeća ličnost KPJ“. Težio je ideološkoj i političkoj samostalnosti komunističkog pokreta, a počeo je djelovati na mase. Godine 1937. Tito preuzima rukovođenje KPJ-om te ubrzo dolazi do potrebe za izborom novog sekretara KPJ. Za tu funkciju biva izabran upravo on. Smatra se da je 1941. godine Tito stvorio „idejno, politički i akcijski“ homogenu komunističku organizaciju. Pod pritiskom fašizma, on dobiva ideju za pokretanje i predvođenje oslobodilačke borbe koja je za cilj imala stvaranje pravednoga društva. Dvije godine kasnije, Tito na drugom zasjedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (dalje: AVNOJ) proglašava stvaranje Demokratske Federativne Jugoslavije te biva proglašen maršalom Jugoslavije. Od tog trenutka, Titova moć samo raste. Vrhuncem se može smatrati 1974. godina, kada biva izabran za doživotnog predsjednika Jugoslavije.¹⁵⁵

8.1. Osjećaj divljenja

Ukoliko se pogledaju razne biografije i knjige koje govore o Titovu životu, Zvonimir Despot ukazuje na potencijalni problem. Naime, mnoge su napisane na temelju priča, ispovijesti njegovih suvremenika, usmene predaje itd. On smatra da je najmanje onih koje se temelje na arhivskoj građi i da je to najveći problem ukoliko netko želi pronaći relevantne knjige o Titovom životu.¹⁵⁶ Zbog toga će ovo poglavlje o Titu uglavnom imati uporište u dvjema

¹⁵⁵ „Broz, Josip-Tito“, Hrvatski biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 26. 6. 2024., <https://hbl.lzmk.hr/clanak/broz-josip-tito>.

¹⁵⁶ Zvonimir Despot, *Tito – tajne vladara: Najnoviji prilozi za biografiju Josipa Broza* (Zagreb: Večernji posebni proizvodi, 2009), 31.

knjigama čiji su temelj arhivski spisi iz moskovskih i srpskih arhiva. Jedini je izuzetak knjiga Aleksandra Matunovića, *Jovanka Broz Titova suvladarica*. Matunović je bio Titov liječnik, po struci internist, kardiolog. Osim što je bio liječnik, bio je i obiteljski prijatelj Titu i Jovanki te je svjedočio nekim događajima koje je detaljno opisao u spomenutoj knjizi.

Matunović je u svojoj knjizi, prije nego što je započeo s opisom Jovanke Broz, jedno manje poglavlje posvetio i Titu kao vladaru. Naglašavao je samoljublje i želju za vlašću kao pokretače za sve njegove daljnje postupke u privatnom i poslovnom životu. Njegovu je ličnost opisao različitim epitetima, od kojih se najviše ističu „egoizam, obožavanje samog sebe, narcisoidnost, hedonizam, strast za posjedovanje materijalnog, karizma, slabo prikriveni kult ličnosti“, a sve je podređivao sebi. Smatra da mu je vlast bila iznad svega – obitelji, prijatelja, partije, ideologije, humanosti, morala i ljubavi. Na koncu govori kako Tito Jugoslaviju nije stvorio iz domoljubnih, nacionalnih tendencija već isključivo kako bi imao državu kojom bi mogao vladati. Matunović prenosi kako su i drugi državnici primijetili njegov način upravljanja i stil života. Navodno, Nikita Hruščov Tita je nazvao socijalističkim carem, a tu tvrdnju autor potkrepljuje podacima da „niti jedan vladar na svijetu nije posjetio više država, primio više gostiju i upoznao više ljudi od Tita“. Osim što je opisao njegovu osobnost, Matunović navodi kako je Tito bio iznimno vješt manipulator koji je poznao izniman broj manipulativnih tehnika – uvjeravanje, obećavanje, nagrađivanje, odlikovanje, insinuacije itd.¹⁵⁷ Svojim je specifičnim oblikom vladavine s vremenom, osobito od druge polovice 1960-ih, uspostavio titoizam, poseban tip socijalizma koji je počivao upravo na Titovoj politici. Ovaj tip vladavine značio bi „manje zatvoren i represivan sustav, utemeljen na radničkom i društvenom samoupravljanju, društvenom vlasništvu, kombinaciji planskog i tržišnog gospodarstva te na politici nesvrstavanja u međunarodnim odnosima.“¹⁵⁸ Tom opisu Matunović dodaje i iznimnu ljubav prema vlasti i slavi. Vlast se, prema njegovim riječima, u titoizmu smatra najvećom životnom vrijednošću i zadovoljstvom.¹⁵⁹

Za Tita bi se kao vladara moglo reći da je bio iznimno čvrst i oštar. Despot ističe kako je imao dva područja djelovanja o kojima je odlučivao isključivo on sam. To su bili vanjski poslovi i vojska. To potkrepljuje podacima kako su državnici, koji su bili zaduženi za npr. gospodarstvo, morali čekati danima na razgovor s Titom. S druge pak strane, državnici zaduženi za vanjske poslove na razgovor su bili primljeni odmah kada bi se pojavili. O toj temi govorio

¹⁵⁷ Aleksandar Matunović, *Jovanka Broz Titova suvladarica* (Zagreb: Mozaik knjiga, 2010), 56-60.

¹⁵⁸ „titoizam“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 27. 6. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/titoizam>.

¹⁵⁹ Matunović, *Jovanka Broz*, 61.

je Miko Tripalo, čije riječi prenosi Despot: „Mora se znati da je on bio vrlo osjetljiv kad bi ocijenio da mu se bilo tko miješa u stvari Armije.“¹⁶⁰ Oštrinu svoje vladavine Tito je iznimno pokazao prilikom sukoba s Katoličkom crkvom. O uzrocima sukoba ima nekoliko špekulacija, ali moglo bi se zaključiti kako je Titu najveći problem predstavljala povezanost Crkve i Svete Stolice te činjenica da joj je on htio biti poglavar, a to nije bilo moguće dok se ne prekine spomenuta veza.¹⁶¹ Najveću ulogu u svemu tome imao je zagrebački nadbiskup, kasnije kardinal, Alojzije Stepinac.¹⁶² Iako ga je Tito u nekoliko navrata pokušao okrenuti na svoju stranu, Stepinac je ostao vjeran Svetoj Stolici. Iz tog je razloga Tito pokrenuo tajni postupak za njegovim uhićenjem. O jednom je događaju nakon njegova uhićenja, u svojem dnevniku, Tito napisao sljedeće (20. studenog 1950.): „Danas sam javio Ministru Unutrašnjih poslova Hrvatske da obustavi daljnje posjećivanje Stepinca sa strane raznih stranaca i da mu se u vezi sa štednjom najlakše obustavi razne beneficije u ishrani koje je do sada uživao. Postao je prilično drzak od kako ga počеше stranci posjećivati.“¹⁶³

Koliko je Tito bio sposoban manipulirati masom, najbolje prikazuje događaj studentskih demonstracija. Uoči Titova povratka s Brijuna, 2. lipnja 1968. godine, studenti su izašli na ulice. Zahtijevali su „ukidanje socijalnih nejednakosti, likvidaciju nezaposlenosti, političku demokratizaciju, bolji studentski standard te veći utjecaj studenata prilikom odlučivanja o važnim društvenim problemima“. Tito je rekao da neće pregovarati sa studentima i taj mu protest nije predstavljao velike probleme. U tom mu je trenutku veći problem predstavljala činjenica da je Leonid Brežnjev bio u pravu – netom prije demonstracija u Jugoslaviji izbile su studentske demonstracije u Pragu. Brežnjev je rekao Titu da će takve demonstracije doći i kod njega, a on mu nije vjerovao. Ipak, Tito doista nije pregovarao sa studentima već im se obratio putem televizije održavši govor. Taj je govor riješio sve probleme jer su mu studenti nakon toga pljeskali, skandirali i povukli se s ulica. Tada je rekao studentima upravo ono što su u tom trenu željeli čuti, ali nije promijenio ništa od navedenog i to je dokaz sjajno izvedene manipulacije masom.¹⁶⁴

O Titu kao vladaru govori i Mirjana Kasapović u svojoj knjizi *Zbogom postjugoslavenstvu!*. Ona ističe kako je njegov uspon na političkoj sceni s vremenom poprimio i neke patološke odlike. Ponajviše, to su bili nedostatak umjerenosti, suzdržanosti i empatije

¹⁶⁰ Despot, *Tito – tajne vladara*, 45-46.

¹⁶¹ *Isto*, 57.

¹⁶² „Stepinac, Alojzije, bl.“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 27. 6. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/stepinac-alojzije-bl>.

¹⁶³ Despot, *Tito – tajne vladara*, 58., 60.

¹⁶⁴ Despot, *Tito – tajne vladara*, 145., 148-150.

prema ljudima u okolini. Kasapović to naziva razvojem svojevrsnog sociopatskog poremećaja ličnosti, ali se ne upušta u daljnju analizu istog. Međutim, ona donosi detaljan prikaz njegovog privatnog života koji su obilježili skupi pokloni, luksuzno opremljene rezidencije i brod „Galeb“ kojim je često putovao. Kasapović prenosi nekoliko zanimljivih podataka o putovanjima 1958. te 1961. godine. Oba Titova putovanja trajala su oko 70 dana, pratilo ga je oko 1300 ljudi među kojima su se nalazili pjevači zabavne i narodne glazbe te orkestar koji je činilo 40-ak svirača. Svako putovanje bilo je obilježeno raznim protokolima koji su se morali iznimno poštovati. Tito je kao poklon od raznih svjetskih državnika nerijetko dobivao i životinje pa su se tako na „Galebu“ često nalazili mladunci nilskih konja ili pak slonovi.¹⁶⁵

8.1.1. Arhivski spisi – vrsni manipulator

Pero Simić i Despot 2010. godine objavili su knjigu *Tito – strogo povjerljivo: arhivski dokumenti* u kojoj se nalazi preko 200 različitih arhivskih dokumenata prevedenih s ruskog, njemačkog i srpskog jezika. Dokumenti pokrivaju različite aspekte Titova života, ali u ovom će se poglavlju prikazati samo oni koji govore o Titu kao samovoljnoj osobi koja izaziva Staljina, koju poštuje narod te vlada čeličnom rukom kojom uništava neistomišljenike. Pokušat će se pružiti što kvalitetnija, šira slika o navedenim temama kako bi se u narednim poglavljima moglo vidjeti je li isti obrazac ponašanja prenio i na odnose sa ženama te dati konačni sud što mu je u životu bilo važnije – ljubav ili vlast?

„AVNOJ samo treba amenovati“¹⁶⁶ dokument je kojim će se otvoriti govor o Titovoj samovolji. Tim je pismom Tito 5. studenog 1943. godine obavijestio Ivana Ribara da je sazvao zasjedanje AVNOJ-a te formirao privremenu vladu, a sebe proglasio njezinim predsjednikom: „(...) pokušajem jugoslovenske izbjegličke vlade i kralja da na prevaran način iskoriste sporazum u Moskvi i dođu u zemlju, potrebno je najhitnije sazvati plenum AVNOJ-a za donošenje važnih odluka. (...) Predsjednik Nac kom i povjerenik za narodnu odbranu Tito; potpredsjednici Edvard Kardelj, Vladislav Ribnik i Božidar Magovac. (...) AVNOJ će biti najviše zakonodavno i političko tijelo, a imaće Prezidijum od ...¹⁶⁷ članova s predsjednikom dr. Ribarom.“

¹⁶⁵ Mirjana Kasapović, *Zbogom postjugoslavenstvu! – Prilog demitologizaciji hrvatske politike i društva* (Zagreb: Školska knjiga, 2024.), 57., 62-66.

¹⁶⁶ Naslov dokumenta nije izvorni već su ga tako imenovali Simić i Despot kako bi objasnili sadržaj istog. To se odnosi i na sve ostale naslove dokumenata napisane unutar znakova navoda.

¹⁶⁷ Nije navedeno koliko članova.

Autori knjige u fusnoti upozoravaju čitatelje da se na moskovskoj konferenciji, koju Tito spominje, uopće nije govorilo o sudbini Jugoslavije te o povratku kralja Petra II. Karađorđevića. To je samo dokaz još jedne vrsne manipulacije koju je Tito izveo. Osobito su zanimljive i riječi kojima Tito završava pismo: „Molimo vas hitno šaljite vaše mišljenje, odnosno pristanak.“ Ribaru nije ostavio mogućnost iznošenja mišljenja o napisanome, otvoreno je sugerirao da od Ribara očekuje isključivo potvrdu i slaganje sa svime rečenim.¹⁶⁸

„Vaši se oficiri nisu pridržavali naše zapovijedi da sav plijen bude predan našoj vojsci“ drugi je dokument o kojem će se govoriti. Radi se o pismu koje je Tito uputio Staljinu 29. listopada 1944. godine. Između ostalog, Tito govori o Crvenoj armiji te se žali na ponašanje iste – „ima i mnogobrojnih nezgodnih postupaka sa strane pojedinih vojnika i oficira Crvene Armije“. Pisanje je započeo riječima „Dragi druže Staljine“, a završio „primite izraz mog dubokog poštovanja“. Pismo je prijateljski nastrojeno i, nakon što se pročita cijelo, može se primijetiti podčinjavanje Tita Staljinu te biranje riječi kojima je Tito iznosio probleme. Čak i kada je napisao da se Armija ne pridržava zapovijedi da im predaju plijen te da se ne ponašaju prikladno, odmah je naglasio kako to njegovoj vojsci i narodu teško pada jer ju obožavaju i idealiziraju je. S obzirom na to da je Tito u pismu tražio pomoć od Staljina u vidu barem 1000 kamiona kojima bi opskrbili gradove namirnicama zbog razorenog saobraćaja, moglo bi se zaključiti kako je taj prijateljski ton i podčinjavanje zapravo produkt manipulacije kako bi dobio ono što želi. Dva dana kasnije Staljin piše odgovor Titu, „Plijen pripada onome tko ga osvoji“. Njegovo je pismo puno kraće nego Titovo, u njemu se ne osjeća toplina i srdačnost već hladnoća i odrješitost. Pismo započinje riječima „Maršalu Titu“, a završava „S poštovanjem, J. Staljin“. Napisao je da mu odgovara „po točkama“, rekao je Titu da će dobiti ukupno 1600 kamiona za pomoć, ali ga je ukorio zbog prigovora o ponašanju Armije. Ipak, može se reći da Tita to nije potreslo jer je dobio ono što je pismom i tražio.¹⁶⁹

„Jugoslavija troši ono što nije stvorila, republika ne priznaje federaciju, a Tito predlaže da se dnevno pije jedna kava manje“ naslov je pod kojim su Despot i Simić označili dokument s konzultacijskog sastanka 22. studenog 1974. godine u Karađorđevu. Razgovor se vodio o predviđanju ekonomskog stanja i razvoja SFRJ za narednu godinu. Kao najveći problem na ovom sastanku Džemal Bijedić iznosi pitanje carina. Predložio je izuzimanje nekih uvoza, a onda iznio statističke podatke o potrošnji kave (spomenute 1974. godine navodi da su uvezli

¹⁶⁸ Pero Simić i Zvonimir Despot, *Tito – strogo povjerljivo: arhivski dokumenti* (Zagreb: Večernji posebni proizvodi, 2010), 110.

¹⁶⁹ Simić i Despot, *Tito – strogo povjerljivo*, 130., 132.

60.000 tona kave). Tito je na to odgovorio „Svako neka pije jednu kafu dnevno manje.“ Osim toga, u ovom je dokumentu vidljiva Titova oštrina u donošenju odluka: „(...) nego ako se mi dogovorimo ovde i u CK partije da ovakav kurs koji treba preduzimati važi, onda mora Partija da ide do dole u objašnjavanju toga. Onda ne može nijedan, ni skupština, ni pojedinci, ni grupice, davati više otpor.“¹⁷⁰ Nitko nije imao mogućnost neslaganja s izrečenim.

Posljednji dokument koji će se spomenuti tiče se sastanka s delegacijom Oružanih snaga SFRJ 7. listopada 1975. godine na Brijunima. Tada Tito izgovara sljedeće riječi:

„Nije simpatično to što moramo hapsiti politički posrnule ljude. Ali, kada vidimo šta oni rade, i šta oni žele, za čim idu, mi ih moramo hapsiti, hapsićemo ih, i gonićemo ih, makar se to nekima i ne sviđjelo. To je nužno.“ Osim toga, govori o tome da je neprijatelj onaj koji čeka krizu u Jugoslaviji, ali naglašava kako krize nema jer „Jugoslavija je danas čvršća i jedinstvenija nego što je ikad bila.“

Prvi citat ukazuje na to da Tito nije krio tendenciju da neistomišljenike goni i zatvara bez obzira na mišljenje okoline. Također je i neprestano isticao jedinstvo i homogenost zemlje što je vidljivo u drugome citatu. Međutim, ono što je kontradiktorno jest da je rekao kako je Jugoslavija čvršća no ikad, a godinu dana prije toga razgovaralo se o finansijskoj krizi u kojoj su se našli, kao što je bilo rečeno u prethodnom ulomku. Ne može se sa sigurnošću reći je li po strani manipulativna laž ili deluzija.¹⁷¹

8.2. Četiri Titove ljubavi

Tito je imao pet supruga. Redom, to su bile Pelagija Belousova Polka, Anna König (Lucija Bauer), Herta Haas, Davorjanka Paunović Zdenka i Jovanka Budisavljević. U ovom će poglavlju biti riječi o prvim četirima suprugama te Titovom odnosu prema njima. Jovanka Budisavljević bit će opisana u zasebnom poglavlju jer je njezin odnos s Titom najzanimljiviji za promatranje kroz prizmu povijesti emocija.

Polka je Tita upoznala 1918. godine u blizini Omska u Rusiji. Tada je imala 13 godina, a njemu je bilo 25. Već godinu dana kasnije sklopili su crkveni brak, a kako bi brak bio valjan u Jugoslaviji gdje su planirali otići, 1920. godine sklopili su i sudski, tj. građanski brak. O njoj ima iznimno malo sačuvanih arhivskih spisa, ali je sačuvan sovjetski anketni list koji govori o njezinu obrazovanju. Ondje stoji da je malo obrazovana, da je bila „predavačica“ pa se smatra

¹⁷⁰ *Isto*, 337-339.

¹⁷¹ Simić i Despot, *Tito – strogo povjerljivo*, 363.

da je došlo do pogreške prilikom prijevoda s ruskog na hrvatski te da bi trebalo pisati da je bila „prodavačica“ zbog slabijeg obrazovanja. Miro Simčić, autor knjige *Žene u Titovoj sjeni*, opisuje ju kao plahu, skromnu, jednostavnu, bojažljivu suprugu koja je potpuno ovisila o Titu. Rodila mu je nekoliko djece, ali je na životu ostao jedino njihov sin Žarko. Nakon što je Tito osuđen u Bombaškom procesu ona je radila u siromaštvu i gotovo sav novac koji je zaradila, slala je suprugu u zatvor. Međutim, 1929. ona i sin odlaze u SSSR te se ubrzo razvodi od Tita. Za Žarka se navodno loše skrbila i na koncu ga je zbog problematičnog ponašanja dala u popravni dom. Tito kasnije navodi kako joj to nikada nije oprostio. Umrla je 1968. godine, a Tito joj nije došao na pogreb.¹⁷²

König (pseudonim Lucija Bauer) bila je druga Titova supruga. Upoznali su se u Moskvi, oboje su bili dužnosnici Kominterne i živjeli su u hotelu Luks. Bila je mlađa od Tita 22 godine i brak s njim bio joj je drugi po redu. Arhivskih dokumenata o njoj ima također malo, ali pronađen je njihov dokument o vjenčanju gdje stoje njihovi pseudonimi (Friedrich Walter i Lucija Bauer). Königin je život završio tragično – vjenčala se za Tita 13. listopada 1936. godine, a 18. listopada 1937. bila je uhićena te dva mjeseca kasnije strijeljana. Za Annu se može reći da je prvi dokaz Titovog izbora moći iznad ljubavi, no o tome će biti nešto više riječi u idućem poglavlju.¹⁷³

Haas je bila treća Titova partnerica, no nikada nisu stupili u bračni odnos. Zajedno su bili od 1937. do 1941. godine te je bila 24 godine mlađa od Tita. Simčić Haas opisuje kao „obrazovanu, inteligentnu, kulturnu, urednu, stabilnu ženu, čvrstog karaktera, odlučnu, borbenu“ te naglašava da njome nitko nije mogao manipulirati. Uzme li se u obzir činjenica da je prije Haas Tito bio u odnosu sa ženama koje su bile podložne manipulaciji, autor smatra da je ona bila prva koja se mogla smatrati „idealnom ženom političara svjetskog kova kakav je bio Tito“. Kada je Njemačka napala Jugoslaviju, Haas je Titu rodila sina Aleksandra (Mišu). Godine 1941. otišla je u Jajce potražiti Tita i u njegovoj je sobi zatekla Davorjanku Paunović koja joj je navodno rekla da „u ovoj sobi nema prostora za dvije žene“, a od Tita je potom zahtijevala da joj kaže tko mu je supruga – ona ili Davorjanka, dok je Tito rekao da se njih dvije dogovore. Tada je otišla. Simčić prenosi kako je Tito Haas poslao pismo 1945. godine nakon što je umrla Davorjanka. Pismo je imalo 16 stranica, započeo ga je riječima „Draga moja Hertice“ i tražio je da se pomire te da mu se vrati. Ona mu je odgovorila pismom od pet redaka gdje je navodno napisala: „Dragi moj, Herta Haas pred muškarcem kleči samo jednom.“ Godine

¹⁷² Miro Simčić, *Žene u Titovoj sjeni* (Zagreb: V.B.Z. d.o.o., 2008), 91-95., 98., 101., 103.

¹⁷³ Simčić, *Žene u Titovoj sjeni*, 103-104., 107-108.

2006. u jednom je intervjuu rekla da Titu ništa ne zamjera, da ih je razdvojio rat i da vjeruje da bi sve bilo drukčije da se Drugi svjetski rat nije dogodio.¹⁷⁴

Posljednja žena o kojoj će u ovome poglavlju biti riječi jest Paunović, žena s kojom je Tito prevario Haas. Bila je 29 godina mlađa od Tita i smatra se njegovom najvećom ljubavi. O njoj ljudi iz Titove blizine nisu uopće imali dobro mišljenje. Milovan Đilas opisao ju je kao nemarnu, traljavu tajnicu, sklonu intrigama i prebacivanju odgovornosti na druge. Ni drugi o njoj nisu imali bolje mišljenje, a njezina kolegica iz studentskih dana rekla je kako ju pamti kao neurotičnu, narcisoidnu i nemarnu djevojku. Iako je bio opsjednut njome, Tito je vidio njezino loše ponašanje i to je javno priznao: „(...) stid me je, ali što mogu kada bez te žene ne mogu biti ni minutu!“. Nerijetko je imala histerične ispade koje je Tito tolerirao. Najznačajniji dogodio se 25. svibnja 1944. godine u Drvaru prilikom operacije Konjićev skok u kojoj je sudjelovala zajedno s Titom i suborcima. Bili su okruženi njemačkom vatrom i krili su se u špilji. Plan je bio da pobjegnu kroz isušeno korito rijeke, ali je histeričnim i glasnim ispadima zabranjivala Titu da izađe iz špilje te su je suborci bili spremni ondje ubiti jer im je otkrivala položaj. Za života je tražila da bude pokopana na Dedinju pokraj Belog dvora i Tito je to ispoštovao. Umrla je od tuberkuloze i pokopana je kao pala partizanka bez službene ceremonije.¹⁷⁵

8.2.1. Arhivski spisi – vlast ili ljubav?

Dok je Tito bio u Parizu, a König u Rusiji, primila je od njega četiri pisma. Prvo joj je uputio 29. ožujka 1937. godine, a posljednje 29. svibnja 1937. godine. Uvijek bi pisanje započeo nježnim riječima koje bi joj uputio, poput „moja mala voljena“, „draga moja Lusil“, „moja najmilija Lusil, ljubljena moja malena“, „Lusil, ljubavi moja“, a potpisivao bi se riječima „mnogo i srdačno te ljubi tvoj Fridrih“, „tvoj gospodin“. Pisma su odisala sjetom jer joj još uvijek njegov „crni drug“ (ne zna se na koga se odnosio ovaj pseudonim) nije sredio dolazak u Pariz kod njega. König se brinula za njegova sina Žarka i pokupila ga je iz popravnog doma, ali se u jednom trenu ponovno počeo ponašati neprikladno i vratila ga je u dom te je o tome obavijestila Tita. Neprestano je naglašavao kako mu nedostaje i kako jedva čeka da ju vidi: „Na

¹⁷⁴ Isto, 111., 125-129., 130-131.

¹⁷⁵ Simčić, *Žene u Titovoj sjeni*, 133., 137., 139-140., 142.

stolu mi uvijek stoji svježe cvijeće, a sve u nadi da ćeš neočekivano doći i obradovati se, jer mi je poznata tvoja ljubav prema cvijeću, ali sve je bilo uzalud.“¹⁷⁶

Analizirajući napisane tople riječi koje je Tito upućivao König, moglo bi se pomisliti da ju je doista volio i da mu je njihova razdvojenost teško pala. Međutim, koliko god volio König (ako ju je volio), potencijalnu vlast i moć volio je više. König je bila strijeljana u prosincu 1937. godine, a Tito je se odrekao u rujnu sljedeće godine. O tom svjedoči sačuvan arhivski dokument koji su Despot i Simić naslovili na sljedeći način: „Velika ljubav postaje velika mrlja u Titovoj karijeri (Titova povjerljiva izjava, napisana u Moskvi u rujnu 1938., kojom se pretendent za generalnog sekretara CK KPJ odrekao svoje već strijeljane supruge Lucije Valter)“.¹⁷⁷ Rekao je da ju smatra glavnim krivcem za to što je Žarko postao problematično dijete te da se nemoralno ponašala. Također je rekao da ju je smatrao politički neobrazovanom i naivnom te da ju je u pismima upozoravao da ne treba pomagati emigrantima iz Njemačke jer se bojavao da bi ju netko mogao iskoristiti za neprijateljske ciljeve usmjerene prema SSSR-u: „Rekao sam joj da ću prekinuti svaku vezu s njom, ako čujem da se ona ne pridržava mojih savjeta.“¹⁷⁸

Ni u jednom od četiri postojeća pisma Tito König nije upozoravao ni na što. Sva su pisma bila ljubavno i nostalgično intonirana, govorio joj je o tome kako je provodio dane, koliko je umoran od rada i da mu ona neizmerno nedostaje. Brinuo je za njezino zdravlje, raspitivao se o sinu i zahvaljivao joj je što se brine o njemu. Prema tome, zaključuje se da je Tito u moskovskoj *Izjavi* lagao. Razlog za tu laž leži u tome da je on bio glavni kandidat za generalnog sekretara CK KPJ. Zbog toga si nije mogao dozvoliti da bude u braku sa ženom koja je bila uhićena. To je smatrao „mrljom u karijeri“. Ne može se sa sigurnošću reći je li mogao postupiti drukčije jer bi se tada zašlo u područje alternativne povijesti, što nije cilj. S obzirom na to da su u pitanju bile osjetljive godine, vrhunac Staljinove paranoje, da se pokušao zauzeti za König možda bi i sam izgubio život. Međutim, činjenica jest ta da je Tito svoju suprugu žrtvovao za karijeru.

8.3. Žena opasna za Tita i okolinu

Nakon smrti Paunović koja je obnašala ulogu domaćice u Titovu domu, bila je potrebna nova žena na tom položaju. Godine 1945. ta je uloga pripala Jovanki Budisavljević. Nakon

¹⁷⁶ Simić i Despot, *Tito – strogo povjerljivo*, 74-77.

¹⁷⁷ *Isto*, 87.

¹⁷⁸ Simić i Despot, *Tito – strogo povjerljivo*, 88.

dvije godine postala je njegova ljubavnica. Vjenčali su se u travnju 1952. godine. Njoj je tada bilo 28, a njemu 60 godina.¹⁷⁹

Matunović u svojoj je knjizi neizmjenjivo detaljno opisao odnos Budisavljević i Tita. Za potrebe ovoga rada analizirat će se oni problematičniji aspekti njihova odnosa. Naime, svaka je prijašnja Titova supruga, osim Haas, bila potpuno podčinjena Titu. Haas to nije bila, ali nije mu radila ni probleme. Paunović mu je pred ljudima činila neugodne scene, ali to nije bilo niti blizu onoga što je činila Budisavljević. I koliko god mu problema radila, odbijala poslušnost i spletkarila, Tito joj se nije mogao suprotstaviti i zaustaviti ju u daljnjem djelovanju. Koliku je moć imala i koliko je bila opasna za okolinu svjedoči Matunovićeva izjava da mu je Budisavljević rekla sljedeće: „Doktore, Rankovića nije smijenio Tito, nego Jovanka. Ja sam otkrila njegove podle namjere. Morala sam uvjeriti Tita da mu je Ranković lažni prijatelj i da je jako pogriješio kad ga je postavio za potpredsjednika.“ Smatra se da je Budisavljević bila ona koja je Titu predstavila ideju o optuživanju Rankovića i UDBE za prisluškivanje predsjednika, a samim time onda i za zlouporabu položaja.¹⁸⁰

Može se reći da se u jednom periodu Tito čak plašio Budisavljević. Za to je itekako imao razloga jer je pokazivala izuzetno nestabilno ponašanje. Despot navodi kako se Tito često žalio da ga Budisavljević maltretira, osobito noću. Dolazila bi mu u sobu i vrištala na njega zbog raznih privatnih i poslovnih stvari. Ne bi mu dozvolila da ode spavati, nerijetko je vrijeđala direktno njega i bio bi prisiljen „otići u kupaonicu, zaključati se i ondje dočekati jutro.“¹⁸¹ Tražio je od psihijatra da procijeni njezino stanje, a on je o njoj rekao sljedeće: „Jovanka se tijekom razgovora ponašala blago rečeno čudno: malo je plakala, malo se smijala, pa zapadala u euforičnost, bjesomučnost ili histeričnost. Ni na jedno pitanje nisam dobio konkretan odgovor. Najčešće je nekog optuživala, napadala ili proklinjala.“¹⁸²

Matunović navodi kako ga je Tito tražio savjet u vezi odnosa s Budisavljević te da je čak razmišljao i o razvodu. On ga je savjetovao da to ne čini jer bi to izazvalo burnu reakciju. Smatrao je da bi bilo najbolje da joj objasni da ga ona neće nikada naslijediti i da „se mora pomiriti sa statusom supruge predsjednika države“.¹⁸³ Autor dalje navodi kako je Budisavljević čula taj razgovor i da ju je to strašno pogodilo. Verbalno ga je napala te su se njih dvojica, nakon prividnog smirenje situacije, okrenuli i šetali u smjeru suprotnom od nje. Tito je

¹⁷⁹ Matunović, *Jovanka Broz*, 22-25.

¹⁸⁰ Matunović, *Jovanka Broz*, 160., 162.

¹⁸¹ Despot, *Tito – tajne vladara*, 266.

¹⁸² Matunović, *Jovanka Broz*, 178.

¹⁸³ *Isto*, 208-209.

neprestano hodao iza Matunovića štiteći mu leđa, a on govori da je kasnije shvatio zašto je Tito to učinio. Budisavljević je imala revolver u torbici i Tito je vjerovao da postoji šansa da bi pucala na Matunovića, ali je isto tako znao da na njega ne bi mogla.¹⁸⁴ Ipak, koliko god goruću želju da je ona imala za dolaskom na vlast i nasljeđivanje Tita, moglo bi se reći da je njega više voljela od toga. Kada god bi se razbolio brinula se za njega, vjeruje se da mu fizički ne bi naudila, a njihovu je ljubav opisivala kao čistu i strastvenu. Iz arhivskih se izvora saznaje da je nakon Titove smrti bila podvrgnuta odmazdi. Dozvolili su joj prisustvo na Titovom pogrebu „samo iz humanih razloga“. Smatrali su da treba biti udaljena od očiju javnosti jer je imala loš utjecaj na Tita i žarko je željela političku funkciju.¹⁸⁵ Nakon smrti Tita živjela je izolirana u kući na Dedinju. Umrkla je 20. listopada 2013. godine.¹⁸⁶

¹⁸⁴ *Isto*, 211-213.

¹⁸⁵ Simić i Despot, *Tito – strogo povjerljivo*, 499.

¹⁸⁶ D.Š. „Preminula Jovanka Broz, nekadašnja prva dama Jugoslavije“, *Dnevnik hr.*, (Zagreb), on-line izdanje, 20. 10. 2013., pristup ostvaren 29. 6. 2024., <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/preminula-jovanka-broz-nekadasnja-prva-dama-jugoslavije---299830.html>.

9. Zaključak

Ovaj je rad imao dva cilja. Prvi mu je bio dokazati utjecaj emocija na povijesne ličnosti, a samim time i na njihove odluke. Može se sa sigurnošću reći da je taj cilj ispunjen jer se iscrpnom analizom mnogobrojne literature postiglo sljedeće: emocija mržnje povezana je s Adolfom Hitlerom i holokaustom, strah (paranoja) s Josifom Staljinom i čistkom generala, strah od raskrinkavanja lažne osobnosti Idiја Amina Dade s ubojstvima intelektualaca u Ugandi. U korijenu pokretača svih navedenih događaja u ovome je radu prikazano da stoje upravo emocije. Drugi je cilj bio prikazati kako su političari manipulirali svojim govorima masom. To je postignuto povezujući tehnike manipulacije s dvama govorima Fidela Castra i analizom pisama i izjava Josipa Broza Tita. Rad je osim ciljeva imao hipotezu koja je glasila: „Povijest emocija može dati novi pogled na uzroke i posljedice povijesnih procesa.“ Ovim je radom dokazano da povijest emocija to doista može, a u nastavku zaključka to će se i obrazložiti.

U slučaju Hitlera dato je detaljno objašnjenje kako je odnos njegovih roditelja (konkretno majke) konstruirao njegovu ličnost u odrasloj dobi. Pisanje o holokaustu te njegovim uzrocima nije lak zadatak, zato što čitatelji nerijetko mogu pogrešno protumačiti napisano te autora optužiti za pravdanje istog. Hitler je bio žrtva fizičkog i psihičkog zlostavljanja od najranije dobi, a posljednji segment u konstrukciji njegove ličnosti bila je parentifikacija. Kao žrtva majčine projicirane mržnje preuzeo je tu emociju i nastavio je vršiti njezinu projekciju. Postoji šansa da je neprekinuti niz generacijske traume (prijenos s majke na sina) doveo do stradanja milijuna Židova. Povijest emocija nudi detaljan opis te traume i objašnjava nošenje pojedinca s emocijom mržnje. Ona ne pravda učinjeno, ali donosi bolje razumijevanje tog fenomena jer na pitanje „zašto se dogodio holokaust“ nije dovoljno odgovoriti – zbog poremećenog uma pojedinca. To je potrebno i objasniti.

Osim Hitlera, u radu je dokazano da je i Staljin imao slično djetinjstvo obilježeno siromaštvom i zlostavljanjem. Međutim, uspoređujući djetinjstva ovih dvaju diktatora, dokazuje se da bez obzira na to što individue odrastaju u sličnom okruženju, ličnost im na kraju neće biti jednako konstruirana. Zbog Staljinove paranoje patio je cijeli narod SSSR-a koji je bio izložen neprestanom strahu od ubojstava ili represije. U njegovoj zemlji nitko nije bio siguran, a pod utjecajem emocije straha koja je izmakla kontroli i prešla u paranoju, umrlo je nekoliko milijuna ljudi. Ta su ubojstva imala i šire posljedice jer su vojni redovi bili potpuno proriđeni i SSSR je Drugi svjetski rat dočekao vojno nespreman. Ovdje je povijest emocija

obrazložila Staljinovo paranoidno ponašanje dajući mu odgovarajuću pozadinu detaljnije opisujući okolnosti u kojima je odrastao.

Da porijeklo igra važnu ulogu prilikom tumačenja određenih postupaka osobe, najbolje je prikazala analiza Idija Amina Dade. Povijest emocija u ovom je slučaju omogućila odmak od predrasuda prema djelovanju ovog diktatora. Opovrgnula se teorija o njegovom urođenom sadizmu i pružilo se tumačenje na temelju plemenskog nasljeđa i odgoja. Osim toga, detaljno je opisano zašto je primarna emocija straha dovela do smrti velikog broja ljudi u Ugandi. Kao na primjeru Hitlera, i Aminova se ubojstva mogu objasniti kroz teoriju zrcala – intelektualci su zrcalili njegovu sliku čovjeka nedostojnog titule koju nosi, a jedini način da razbije taj odraz bio je poubijati sve one koji tako mogu misliti.

Castro je bio govornik „ispred svog vremena“ i masi se obraćao onako kako im se danas obraćaju političari u 21. stoljeću. Kod svojeg je naroda izazvao složenu emociju divljenja, a to je postigao pažljivo birajući riječi kada im se obraćao. Dokazano je da se pokušao masi približiti naglašavajući da je on „jedan od njih“, koji ima jednake sposobnosti kao i oni te goruću želju za slobodnom Kubom. Povijest emocija na primjeru Castra ugrubo je približila razumijevanje psihologije mase koja je u trenutku straha od Batistine vlasti u Castru vidjela spas, a zbog njegovih emotivnih govora potpuno mu se predala i vjerovala mu je da od trenutka njegova stupanja na vlast stanje u Kubi može biti jedino bolje. Analizom Titova lika iz vizure povijesti emocija, zaključuje se da je bio iznimno oštar, samoživ i egoističan vladar. Oštrinu kojom je vladao prenio je i na odnose sa ženama s kojima je bio. Sve njegove supruge bile su minimalno 10 godina mlađe od njega, što bi moglo sugerirati na to da je birao mlađe partnerice kako bi ih lakše mogao podčiniti sebi. Može se zaključiti da mu je to polazilo za rukom, sve dok nije upoznao Budisavljević, ženu koja mu je doista stvarala probleme. Povijest emocija pružila je dublji pogled u odnos dvaju osoba kojima je vlast najvažnija stvar na svijetu – važnija čak i od ljubavi.

Sve navedeno navodi na zaključak da je povijest emocija u mogućnosti pružiti pogled iz specifične perspektive na razne povijesne događaje, bez obzira na geografsku smještenost individua kao pokretača istih. Ovaj je rad naglasio da emocije ne treba zanemarivati i ostavljati po strani prilikom analize povijesnih fenomena. Emocije su se pokazale dovoljno snažnima da uzrokuju stradanje nekoliko milijuna ljudi. Rad također ukazuje na moguće posljedice u situaciji kada osoba s nestabilnom, uglavnom narcisoidnom ličnošću, upravlja državom. Ukoliko se smatra da se iz povijesti može nešto naučiti, ovaj fenomen može biti opomena i ljudima u 21. stoljeću.

10. Popis literature

a) Knjige:

1. Begić, Dražen. *Psihopatologija*. Zagreb: Medicinska naklada, 2014.
2. Brković, Aleksa D. *Razvojna psihologija*. Čačak: Svetlost, 2011.
3. Despot, Zvonimir. *Tito – tajne vladara: Najnoviji prilozi za biografiju Josipa Broza*. Zagreb: Večernji posebni proizvodi, 2009.
4. Firth-Godbehere, Richard. *Ljudska povijest emocija: Kako su naši osjećaji sagradili svijet kakav poznajemo*. Prev. Vedran Pavlić. Zagreb: Školska knjiga, 2023.
5. Fisher, Jeannette. *Mržnja*. Prev. Nataša Medved. Zagreb: Naklada OceanMore, 2023.
6. Green, Vivian. *Ludilo kraljeva*. Zagreb: Naklada ljevak, 2006.
7. Hitler, Adolf. *Mein Kampf – Moja borba*. Prev. Matilda Vrdoljak. Split: Kvruga izdavaštvo, 2000.
8. Kasapović, Mirjana. *Zbogom postjugoslavenstvu! – Prilog demitologizaciji hrvatske politike i društva*. Zagreb: Školska knjiga, 2024.
9. Kišiček, Gabrijela i Stanković, Davor. *Retorika i društvo*. Zagreb: Naklada slap, 2014
10. Lacker, Joan. *How to Talk to a Narcissist*. New York: Taylor & Francis Group, 2008.
11. Leopold, Mark. *Idi Amin: The Story of Africa's Icon of Evil*. London: Yale University Press, 2020.
12. Matunović, Aleksandar. *Jovanka Broz Titova suvladarica*. Zagreb: Mozaik knjiga, 2010.
13. Neuman, Hans-Joachim i Eberle, Henrik. *Je li Hitler bio bolestan? Završni nalaz*. Prev. Nina Sokol. Zagreb: Mozaik knjiga, 2010.
14. Oatley, Keith i Jenkins M. Jennifer. *Razumijevanje emocija*. Prev. Lidija Arambašić, Gordana Keresteš, Iris Marušić. Jastrebarsko: Naklada slap, 2003.
15. Plamper, Jan. *The History of Emotions*. Prev. Keith Tribe. Oxford: Oxford University Press: 2015.
16. Radzinski, Edvard. *Staljin*. Zagreb: vlastita naklada, 2000.
17. Robins, Robert S., i Post, Jerrold M. *Political Paranoia: The Psychopolitics of Hatred*. London, Yale University Press, 1997. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1dszzrs.14>
18. Simčić, Miro. *Žene u Titovoj sjeni*. Zagreb: V.B.Z. d.o.o., 2008.
19. Simić, Pero i Despot, Zvonimir. *Tito – strogo povjerljivo: arhivski dokumenti*. Zagreb: Večernji posebni proizvodi, 2010.
20. Zadro, Ivan i Zadro, Božena, ur. *Glasoviti govori*. Zagreb: Naklada Zadro, 2001.

b) Članci u časopisima:

1. Blažević, Zrinka. „Povijest emocija: pomodni trend ili interdisciplinarna platforma?.“ *Historijski zbornik* 68, br. 2 (2015): 389-394. <https://hrcak.srce.hr/165471>
2. Filipović, Sergej. „Staljin - profil diktatora.“ *Essehist* 1, br. 1 (2009): 5-13. <https://hrcak.srce.hr/184638>
3. Glad, Betty. “Why Tyrants Go Too Far: Malignant Narcissism and Absolute Power.” *Political Psychology* 23, no. 1 (2002): 1-37. <http://www.jstor.org/stable/3792241>
4. Idžojtić, Veronika. "Neurobiologija graničnoga poremećaja ličnosti." *Psychē* 6, br. 1 (2023): 83-98. <https://hrcak.srce.hr/310906>
5. Janković, Branimir. „Uvod u temat „Povijest emocija“.“ *Historijski zbornik* 68, br. 2 (2015): 367-375. <https://hrcak.srce.hr/165468>
6. Kapural, Lucija. „Idi Amin Dada: afrički krvnik i Titov prijatelj“, *History info*, 27 (2023).
7. Kišjuhas, Aleksej i Marinković, Dušan. „Proizvodnja sreće ili fabriciranje otuđenja? Filozofija i ekonomija emocija u postracionalno doba.“ *Filozofska istraživanja* 38, br. 3 (2018): 493-507. <https://doi.org/10.21464/fi38303>
8. Lemaić, Marina. „Kubanska revolucija.“ *Essehist* 3, br. 3 (2011): 95-98. <https://hrcak.srce.hr/184616>
9. Mazrui, Ali A. „Between Development and Decay: Anarchy, Tyranny and Progress under Idi Amin.“ *Third World Quarterly* 2, no. 1 (1980): 44–58. <http://www.jstor.org/stable/3990752>
10. Phillips, Kay. “The ‘Normality’ of Idi Amin.” *Worldview* 20, no. 12 (1977): 32–32. <https://doi.org/10.1017/S008425590002307X>.
11. Rosenwein, Barbara H. „Problemi i metode istraživanja povijesti emocija.“ *Historijski zbornik* 68, br. 2 (2015): 437-458. <https://hrcak.srce.hr/165476>
12. Sardelić, Mirko. „Model proučavanja i izazovi povijesti emocija – skica.“ *Historijski zbornik* 68, br. 2 (2015): 395-402. <https://hrcak.srce.hr/165472>
13. Stal, Marina. „Psychopathology of Joseph Stalin“, *Psychology* Vol 4., No. 9A1, (2013): 1-4. https://www.researchgate.net/publication/264894681_Psychopathology_of_Joseph_Stalin
14. Tomas, Domagoj. „Doprinos škole Anala historiografiji.“ *Essehist* 2, br. 2 (2010): 94-97. <https://hrcak.srce.hr/67886>

c) Enciklopedijski članci i mrežni izvori:

1. afekt. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 27.5.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/afekt>
2. Amin, Idi Dada Oumee. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 14.6.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/amin-idi-dada-oumee>
3. Broz, Josip-Tito. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Pristupljeno 26.6.2024. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/broz-josip-tito>
4. Castro Ruz, Fidel. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 19.6.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/castro-ruz-fidel>
5. Castro Speech Data Base. „Castro Warns Against Complacency“. *LANIC*. Pristupljeno 23.6.2024. <http://lanic.utexas.edu/project/castro/db/1959/19590109.html>
6. čuvstvo. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 27.5.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/cuvstvo>
7. D.Š. „Preminula Jovanka Broz, nekadašnja prva dama Jugoslavije“, *Dnevnik hr.*, 20. listopada 2013. Pristupljeno 29.6.2024. <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/preminula-jovanka-broz-nekadasnja-prva-dama-jugoslavije---299830.html>
8. Freud, Sigmund. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 9.6.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/freud-sigmund>
9. holokaust. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 31.5.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/holokaust>
10. paranoja. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 7.6.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/paranoja>
11. projekcija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 1.6.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/projekcija>
12. Staljin, Josif Visarionovič. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 9.6.2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/staljin-josif-visarionovic>

13. Stepinac, Alojzije, bl.. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 27.6.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/stepinac-alojzije-bl>
14. strah. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 7.6.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/strah>
15. titoizam. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 27.6.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/titoizam>
16. Wołoszański, Bogusław. *To okrutno stoljeće*, prev. Stjepan Muić, mrežno izdanje. Pristupljeno 7.6.2024., <https://www.scribd.com/doc/260595413/Boguslav-Volo%C5%A1anski-To-okrutno-stolje%C4%87e>